

ASRIN OLAYI

BÜYÜK SELÇUKLU SULTANI TUĞRUL BEY'İN HALİFE EL-KÂİM'İN KIZI SEYYİDE İLE EVLENMESİ VE BAZI TARİHİ GERÇEKLER

Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI*

Büyük Selçuklu Tarihi, siyasal ve sosyal yönlerden bir çok ilginç olaylarla dolu yüklü bir tarihtir. Bu olaylardan bir çoğu henüz yeteri kadar aydınlatılmış da değildir. Bunlardan birisi de şüphesiz geçmişteki ataları gibi at üstünde yola çıkan ve kısa bir zaman sonra Bağdad'a gelen ve hilâfet çevrelerinde sonsuz bir sevgi ve coşku ile karşılanan *Tuğrul Bey* ve Onun, Abbâsi halifelerinden *el-Kâim Biemrillah*'ın kızı *Seyyide Fâtıma el-Betül* ile asrın düğünü diyebileceğimiz muhteşem bir düğün ve büyük bir me rasimle evlenmesi ve bu düğünle ilgili bazı tarihi gerçeklerdir.

Gerçekte Abbasi Halifeleri, Hz. Peygamber'in yakın akrabalarından biri olan amcası *Hz. Abbas*'ın soyundan geliyorlardı. Ne de olsa içe dönük kapalı bir aile idi. Bütün evlenme, kız alıp kız vermeler hilâfet ailesinin yakın çevre ve akrabalar arasında oluyordu. Özellikle kız çocuklarının hilâfet ailesinin dışında başka bir kimse, en soylu bir Arap hatta mekân, makam ve mevkîi, toplumdaki durumu ne olursa olsun bir yabancı ile evlenmesi asla mümkün değildi. Bunun hilâfet tarihinde bir örneği de yoktu.

Selçuklu Sultanı *Tuğrul Bey*'e gelince kalbi ummanlar kadar zengin, peygamber sevgisi ile dopdolu, Onun yolunda yürüyen, Onun gibi genellikle beyaz elbiseler giyen, hülâsa Hz. Peygamberi her hal-ü kârda kendisine örnek alan bir Türk Sultanı idi. Onun bütün gayesi, her ne pahasına olursa olsun Halifenin kızı ile evlenmek, kendi soyunu Hz. Peygamber'in soyu ve sülalesiyle birleştirmek, kendini Ona, çok hem de çok yakın hissetmekti. Bu evlilik ayrıca Selçuklu Devletinin İslâm dünyasında itibar ve büyüklüğünü artıracaktı.

Diğer taraftan Halifenin kızı ile evlenmesi, Ona biricik vefakâr eşi *Altun Can Hâtun*'ün ölüm döşeğinde nâzik dudakları arasından dökülen son kelimeler olmuştu.

Tuğrul Bey'in bu arzusu Halife *el-Kâim Biemrillah*'a ulaştığında yer yerinden oynamıştı. Nasıl olurdu da bir Türmen Beyi, Halife'nin kızı Seyyide ile evlenme teşebbüsünde bulunabilirdi? Halifeyi bu hususta sadece yakın aile bireyleri değil, hilâfet çevrelerinin etkili kimseleri, bir kısım yazar çizer takımı, yani tarihçilerde onu desteklemişler ve bütün güçleri ile bu evliliğin karşısında olmuşlardı.

Gerçekte onların bilmedikleri belki hesaba katmadıkları bir şey vardı. O da *Tuğrul Bey*'in kişiliği idi. Onun, Hz. Peygamber'e bir iman coşkusu halindeki sevgisi yanısıra, sarsılmaz bir iradesi vardı. Bir şeye karar verdikten sonra, Onun bu kararından dönmesi asla mümkün değildi. Neticede Sultan'ın irâdesi Halifenin irâdesine galip gelmiş ve Türk Sultanı kendisinden önce gelmiş geçmiş bütün hükümdar, yüksek rütbeli komutan ve bir çok devlet adamlarını geride bırakmış, onların tasavvur etmeleri şöyle dursun, akıllarının ucundan geçirmeye dahi cesaret edemedikleri böyle bir evliliği hem de karşı-

*) S.Ü. Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm Başkanı.

sına çıkarılan bütün barikatları aşarak gerçekleştirmiştir. Şüphesiz Sultan; Halifenin biricik kızı *Seyyide* ile dillere destan muazzam bir düğün, belki de asrın düğünü diyebileceğimiz kendi şan ve şerefine uygun bir ihtişamla evlenmiştir. Böylece O, ilk defa bir halifenin kızı ile evlenen hem de gayri Arap ilk hükümdar ilk Türk Sultanı olma şerefini de kazanmış oluyordu.

Ancak başta halife olmak üzere, bütün hilafet çevrelerini ayağa kaldıran evlilik, Abbâsi Halifesinin özel tutum ve davranışları dolayısıyla Sultana mutluluk getirmemiştir. Bilakis bu *Seyyide* meselesi; *Selçuklu saraylarının ummanları andıran servet ve zenginliğini tükettiği gibi, Tuğrul Bey'in sağlık ve mutluluğunu da yeyip bitirmiş ve koca Türk Sultanı evliliğin en anlamlı günlerinde vefat etmiştir.* Sultan'ın bu evlilikten beklediği yüce gâyelerden hiç birisi de gerçekleşmemiştir.

İşte bizim bu araştırmamızda ilk defa, *bir çok yönleri ile bu evlilik üzerinde durulmuş, Abbâsi ve Selçuklu saraylarını senelerce meşgul eden bu olay bütün detayları ile ele alınmış ve bir tarih muhakemesi yapılmıştır.* Öyle tahmin ediyoruz ki; bu araştırmamız, sadece asrın düğünü değil, hilâfet ülkeleri ve Bağdat'daki Türk varlığı, Selçuklu Sultanının iktidar gücü ve saltanatı hakkında okuyuculara derli toplu bilgiler verecek ve onların millî tarih ve köklü kültür zenginliğimiz hakkında çok daha esaslı bir değer hükümü kazanmalarına da yardımcı olacaktır.

I- TUĞRUL BEY'İN VARLIĞINI SARAN BÜYÜK ÜLKÜ: PEYGAMBER NESLİ İLE KUCAKLAŞMA

A- TUĞRUL BEY'İ BU EVLİLİĞE ZORLAYAN SEBEPLER

a- Sultanın Yeni Politikası ve Halife Ailesine Duyduğu Aşırı Saygı:

Büyük Selçuklu Devleti'nin asıl kurucusu Tuğrul Bey, (1040-1063) iktidara geldikten sonra Türk Devleti'nin daha güçlü ve temellerinin daha sağlam bir zemine oturtulması için yeni bir kısım köklü politikalar ortaya koymuş ve bunları çok esaslı bir şekilde uygulamada muvaffakta olmuştur. Onun devlet idaresinde tesbit ettiği bu yeni inisiyatif ve politikasının esasını; *bir kanser gibi saran Şiîliğe karşı Sünni doktrinini bir devlet politikası haline getirmek, Selçuklu Hanedanını Abbâsi Hilafeti ile kaynaştırmak dolayısıyla siyasi iktidarı elinde tutan Selçuklu Saltanatı ile dini gücü temsil eden Abbâsi hilafetini birleştirmek ve böylece Türk'ün geleneksel askeri aristokrasisine dayanan yeni, daha güçlü, daha zinde bir imparatorluk kurmaktı.* Bu meselelere böylesine geniş bir açıdan bakan Türk Sultanının nihayi gayesinin Abbâsi hilafetinin Türklere nasıl intikal edebileceğini düşündüğü ve bunun yollarını aradığından asla şüphe edilmemelidir.

Selçuklu Sultanı bu büyük hedeflere yönelmek için eski Türklerde sık sık örneğini gördüğümüz hanedan aileleri arası evlilikleri birinci dereceden ele almış ve bunu iki hanedan ailesi arasında dostluk ve siyasi bağların kurulma ve gelişmesinde önemli bir köprü olarak görmüştür. O, bu cümleden olmak üzere; önce kardeşi ve devlet idaresinde sağ kolu durumunda olan *Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hâtun'un* Abbâsi Halifesi *el-Kâim Biemrillah*'la (1031-1075) evlenmelerini sağlamıştır. Böylece hilâfet camiası ve Abbâsi saraylarına giden yol, aristokrat Türk Hatunları için açılmış oluyordu.

Mamafih, Tuğrul Bey'in açtığı bu yeni yoldan bir çok Türk Hatunları yürüyecek ve onlar hilâfet saraylarının en gözde hanım sultanları olacaklardır. Zira aristokrat Selçuklu Sultanları ile evlenmek kısa bir zaman sonra Abbâsi Halifeleri için bir nevi teamül, belki bir anâne haline gelmiş ve bir çok halife peş-peşe Türk Sultanlarının kızları ile evlenmişlerdir. (*)

*) Bu konularda yayına hazır olan *Abbâsi Hilafetinde Selçuklu Hatunları* adındaki yeni büyük çalışmamızda çok daha geniş bilgiler verilmiştir.

Türk Sultanı bununla da yetinmemiştir. O, ikinci ve çok cesur bir adım daha atmış kendisi de hilafet ailesine mensup soylu bir kız yani Abbasi Halifesi *el-Kâim*'in kızı *Seyyide Fâtuma el-Betül* ile evlenmeyi düşünmüş ve bunda bütün zorlukları aşarak muvafak ta olmuştur.

Gerçekte Türk Sultanını, bu büyük olay, yani Halife el-Kâim'in kızı ile evlenmeye zorlayan sadece siyasi faktörler de değildi. Bunun yanısıra bir kısım dini sebepleri de zikretmemiz gerekmektedir. O da Sultanın gönlünde ve bir iman coşkusu haline gelen Peygamber sevgisi, kendi zamanında Peygamber sülalesine olan sonsuz saygı ve İslam Halifesine olan tartışılmaz derin bağlılığı gelmektedir.

Abbasi Halifelerine izafe edilen bu kudsiyet ve şeref, Emevi Halifelerinin aksine, onların şüphesiz bizzat Hz. Peygamber'in soyuna mensup olmalarından ileri gelmekte idi. Peygamber sevgisi ise, Türk Sultanlarının gönlünde ummanların bile söndüremeyeceği bir volkan gibiydi. Onun için, Türk Sultanının bu dünyadaki en büyük arzusu, Nesl-i Pâk-i Peygamberiye intisab etmektir. Bu emeline ulaşmak için Türk Sultanının yapamayacağı hiç bir fedakârlık aşamayacağı hiç bir engel yoktu.

b- Hânedan Ailesinin Hâlife İle Bütünleşmesi :

Tuğrul Bey, bu emeline iki yoldan ulaşmak ve bu büyük saadeti iki yünden tatmak istiyordu. Bunlardan birincisi: Hânedan ailesinden bir Prensesi H. Arslan Hâtun misalinde olduğu gibi, Halife ile evlendirmek, ikincisi ise; hilâfet ailesinden biri yani Halifenin öz kızı ile evlenerek değil kendisi, belki iki hanedan ailesini birleştirmek, onları içli dışlı bir bütün haline getirmek ve bunun manevi saadetine ulaşmaktı (1). Böylece Peygamber ailesine, Sultan ailesinin bir Prensesi katıldığı gibi, Sultan ailesine de Hz. Peygamber neslinden bir ulu kız katılacak, dolayısıyla Selçuklu Sultanı hem dünyevi, hem de uhrevi olarak büyük saadet, mutluluk ve berekete nail olacaktı (*).

İşte kendi öz varlığı böyle ulvi duygularla dolup-taşan Türk Sultanının, her ne pahasına olursa olsun Halifenin kızı Seyyide ile evlenmek istemesi ve bunda ısrar etmesi, Onun Allah'a olan dağlar kadar imanı, Hz. Peygamber ve Ehl-i Bey'te olan deryalar gibi sonsuz sevgi ve mahabbetinin zarfûri bir sonucu idi. Nitekim bu hususlara temas eden A.C. Paşa aynen şöyle denmektedir: "Tuğrul Bey her istediğini elde etmiş bir ulu Sultan idi. Bu arzusuna da kavuşursa Peygamber sülalesine intisab edecekti. O, eski hükümdarların elde edemedikleri bir şeref ve iftihara kavuşmuş olacaktı (2).

Gerçekte bu sayede Tuğrul Bey değil, ondan sonra gelen bütün Selçuklu Sultanları için bir gelenek haline gelmiştir. Çünkü onların Abbasi Halifelerine gösterdikleri bu derin saygı "Halifelerin siyasi bir otorite merkezi olmaktan ziyade onların Hz. Peygamberin Halifesi (3), Onun neslinin yeryüzünde en mübarek bir temsilcisi olmasından ileri geliyordu.

B- DEVLET ANA ALTUN CAN HATUN'UN ÖNEMLİ VASİYETİ

a- Tuğrul Bey'in Altun Can Hatunla İzdivacı:

Tuğrul Bey'in Halifenin kızı, Seyyide Fatıma ile evlenmelerinin en önemli sebeplerinden bir diğeri de, Sultan'ın vefakâr eşi büyük Türk anası, Türk devlet geleneğinin kendi dalındaki en büyük temsilcisi olan Altun Can Hatun'un bu yöndeki bitmez tükenmez samimi ısrarları, hatta ölüm döşeğindeki son arzusu ve bir nevi vasiyeti idi.

1) Krş. Grousset, R. *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. M.R. Uzmen, İstanbul 1980. Tuğrul Bey'in bir daha çözülmeyecek şekilde birleştirmeye çalıştığı Türk Sultanlığı ile Arap Halifeliği..."

*) Nitekim Hz. Ömer de çok küçük yaşta olmasına rağmen Hz. Ali'nin Hz. Fatımadan doğma kızı Gülsümle evlenmiştir. Hz. Fatıma'nın bu husustaki direnmelerine koca halife pek aldırmaz etmemiş ve *Nesl-i Pâke* intisab etmenin manevi mazhariyetine ulaşmıştır.

2) A. Cevdet Paşa; *Kıyas-ı Enbiya*, Haz. M. İz, Ankara, 1985, V. s. 131.

3) Arnold, T.W., *The Caliphate*, Oxford, 1924, P. 80.

Bu ara aklımıza şöyle bir soru gelmektedir: Altun Can Hatun kimdir? Onun başta Tuğrul Bey olmak üzere Selçuklu Devlet hayatındaki önemi ve yeri nedir? Bu ve benzer sorulara bir kaç satırla da olsa temas etmemiz hem konunun anlaşılması, hem de büyük Türk anası Altun Can Hatun'a bir minnet bir vefa borcu olsa gerektir.

Gerçekte Altuncan Hatun, Selçuklu Devletinin İmparatorluk devrine geçmesinde emeği olan en büyük Türk analarından biridir. O, ilk önce Harzemşah'la evlenmiş ve onun vefat etmesiyle genç yaşında dul kalmıştı. İşte bundan sonraki sayfalarda sık sık adı geçecek olan oğlu Enüsirevan Onun bu ilk kocasından dünyaya gelmiştir (4).

Altun Can Hatun temiz, güzel, ahlaklı, son derece edeb erkân sahibi fevkalâde kiltürlü bir kadın olduğu yolundaki güzel haberler Tuğrul Bey'e ulaşınca O, çok değerli ve ziri Amidü'l-Mülk el-Kündürî'yi, Altun Can Hatunla evlenebilmek için Harzem ülkesine dünürcü olarak göndermiş ve böylece bu faziletli Türk anası Selçuklu Sarayına intisab etmiştir (5). Artık O, bundan sonra Tuğrul Bey'in güvendiği en gözde ve çok sevdiği hanımlardan biri olmuştur.

Altun Can Hatun kısa zamanda sıvrılmış, azmi, iradesi, fevkalâde yapıcı ve çarpıcı şahsiyeti ile kendisini kabul ettirmiş ve Selçuklu saraylarında sevilen sayılan bir varlık haline gelmiştir. O, böylesine sağlam kişiliği yanı sıra ata binen kılıç kuşanan ve gerektiğinde yağız çehrelî mücehhez Türkmen ordularına komuta edebilecek güçte yürekli bir kadındı. Sultanın üzerinde inanılmayacak derecede büyük etki ve nüfuzu vardı. Devlet işlerine hakkıyla vakif ve insiyatif sahibi otoriter bir kadın olduğundan Sultan önemli devlet işlerinde onunla istişare etmeden akıl ve fikrine danışmadan bir karar vermezdi. Hatta O, çoğu kere Sıbt'ın dediği gibi bir çok karma karışık işleri onun aklına ve reyine havale etmekten hoşlanırdı (6). Altun Can Hatun'un Tuğrul Bey nezdindeki bu müstesna yerini çok iyi bilen çağdaş Bizans İmparatoru, Tuğrul Beye elçi gönderdiğinde bu şahsiyetli Türk anasına da ayrıca ve pek kıymetli hediyeler gönderir ve ondan iki ülke arasında sulh yapmak için kocası Tuğrul Bey'e tavassutta bulunmasını isterlerdi (7).

b- Altun Can Hatun; Devlet Kurtaran Kadın:

Yukarda Onun umuru devlete vakıf otoriter, şahsiyetli, gerektiğinde ata binen kılıç kuşanan bir Türk anası olduğunu söylemiştik. O, hayatı boyunca bu üstün meziyetlerinin gereğini yapmış, özellikle devlet varlığına yönelen tehlikelere karşı bir dışı kaplan gibi ortaya atılmış ve devletin başına arız olan gailletle hayatı pahasına kıyasıya mücadele etmekten bir an bile geri durmamıştır.

Fakat Onun, Selçuklu Devletine en büyük hizmeti Tuğrul Bey'in üvey kardeşi *İbrahim Yinal*'in, Sultan'ın *Bağdad*'ta bulunduğu sıralarda Onun yokluğundan yararlanarak devlete baş kaldırması ve Selçuklular'ın taht şehri, *Hemedan*'da isyân etmesi ve çok ciddi bir tehlike olarak *Tuğrul Bey*'in karşısına dikilmesi sırasında olmuştur. *Tuğrul Bey* bu gözü dönmüş nankör tepelemek için *Hemedân*'a doğru yola çıktığında her ihtimâle karşı *Altun Can Hâtun*'u, oğlu *Enüsirevân* ve veziri *Amidü'l-Mülk el-Kündürî*'yi *Bağdad*'ta bırakmıştı.

Tuğrul Bey'in kardeşi ile olan siyasi taht mücadeleleri ve bu uğurda akan oluk oluk Türk kanları bu kitabın konusunun dışındadır. Ancak O, ciddi bir hazırlık yapmadan hem de alelacele bu *Yinal isyanını* bastırmak için *Hemedân*'a doğru yürümüş ve ilk karşılaşmalarında pekte başarılı olamamıştır. Bunun için *Bağdad*'a birbiri arkasından,

4) el-Bundari, İmadud-Din, el-Kâtib el-İsfahâni. *Zübde*, Çev. K. Burslan, İstanbul, 1943. s. 13. İbni Tağrıbirdi, *en-Nücumü'z-Zahire Fi Mülükü Mısır ve'l-Kâhire*, Kahire, 1930. V. 67. *Sıbt*. s. 75.

5) İbni Kesir, *el-Bidaye*, Mısır, 1932, XII. İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, Haydarabad, 1357, VIII. s. 161.

6) Sıbt, İbdü'l-Cevzi, *Miratü'z-Zaman*, Nşr. A. Sevim, Ankara 1976, s. 75.

7) Sümer, F. *Eski Türk Kadınları*, Türk Yurdu, Eylül 1954, Sayı. III, s. 192.

İmâdü'd-Din'in tabiri ile tüyler ürpertici bir çok kötü haberler gelmeye başlamıştı (8). Gelen bu haberler arasında, garib bir talihsizlik olarak *Tuğrul Bey*'in savaşı kaybettiği ve üstelik *Ibrahim Yınal*'a esir düştüğü de yer almakta idi.

c- Altunçan Hâtunun Devlete Sahip Çıkması:

Bağdad'ta başta Halife olmak üzere herkes panik içinde idi. O kadar ki *Tuğrul Bey*'in veziri *Amidü'l-Mülk el-Kundûri* bile ne yapacağını şaşırıp kalmış, herkes canının derdine düşmüştü. Çünkü Şii canavarı âsî *el-Besâsiri* tehlikesi daha çökertilememişti. Hatta, Halife *Altun Can Hatun*'un üvey oğlu *Enûsirevân*'ı, *Tuğrul Bey*'in yerine "Sultan" ilan edip durumu kurtarmak istemiş ve *Amidü'l-Mülk* de bunu bütün gücü ile desteklemişti (9). Halifede dahil şaşırıp kalan bu kadar sorumlu devlet erkânı, vezir, üstün rutbeli komutanlar arasında soğukkanlılığını kaybetmeyen ve ne yapacağını çok iyi bilen bir tek kadın vardı. O da gerektiğinde ata binen kılıncı kuşanan devlet ana *Altun Can Hatun* idi.

Faziletli Türk anası derhal harekete geçerek, Büyük bir ordu topladı. Buna karşı çıkan *Halifeyi* bile dinlemedi. *el-Kundûriyi* devre dışı bıraktı. "Sultan" adayı öz oğlunu ise ellerine zincir vurarak tevkif ettirdi (10). Bu ise dünyada çok az bir kadında ancak bir Türk anasında görülen köklü bir devlet şuurı idi. Daha sonra bu ordunun başında *Hemedân*'a doğru, kocası *Tuğrul Bey*'in imdadına koştu. Neticede devletin başına arız olan *Ibrahim Yınal* tehlikesi defedildiği gibi, Büyük Selçuklu devleti bir kardeş kavgasına düşmekten ve yıkılmaktan kurtulmuş oldu. Onun bu göz yaşartıcı durumundan fevkalâde mütehassıs olan *H.A. Köymen* derin bir coşku ve heyecanla şunları söylemektedir:

"İşte örnek bir Türk kadınının destana benzeyen kahramanlık hikâyesi. Ordular sevk ve idare eden, devletin yüksek menfeati için her tehlikeyi göze alan, hiç bir fedâkarlıktan kaçınmayan, bu yolda karşısına çıkan öz oğlunu bile zincire vurmaktan çekinmeyen, ölürken bile devleti düşünen bir Türk anası" (11).

d- Altunçan Hatun'un Son Vasiyeti ve Ölümü :

İşte, *Altun Can Hatun*, böyle yüce ruhlu bir Türk anası idi. Ayrıca *Tuğrul Bey* üzerinde inanılmaz bir nüfuzu ve etkisi vardı. Onun bu müessir şahsiyetini dile getirmeye çalışan Türk asıllı büyük alim *İbni Tağrıberdi*, belkide hiç bir kadın için söylemediği şu ilginç beyanlarda bulunmaktadır:

"*Altun Can Hatun*, aşırı bir şekilde dinine düşkün, Allah'ın emir ve yasaklarından çekinen pek çok hayır ve hasenatı olan bir kadındı. Azm ve irade sahibi kendine has görüş düşünce ve tedbirleri vardı. Kocasını (olan *Sultan Tuğrul Bey*) ise, Onun sözünü dinler Ona itaat ederdi. Bir çok konuda ona akıl danışır ve görüşlerini alırdı. Ayrıca O, gerektiğinde ordunun başına yürür ona komuta eder ve düşmanları ile elinde kılıncı çarpışırdı" (12). Hatta *Abu'l-Farac* dahada ileri gitmekte ve *Saltanatın bütün işlerini bu Hatunun idare ettiğini* söylemektedir (13).

Ne yazık ki bu mümtaz Türk anası tutulmuş olduğu *İstiskâ* hastalığından kurtulamayarak (452/1060) yılında *Cürçan*'da vefat etmiştir.

8) el-Bundari, Zübde, s. 13.

9) İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut, 1966, IX, s. 640. el-Bundari, Zübde, s. 13. İbnü'l-Cevzi, VIII. s. 160. İbnü'l-Adim, *Tarihu Haleb*, Nşr. A. Sevim, Ankara 1976, II. s. 19.

10) Köymen, M.A. *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976. s. 69-71, el-Bundari, s. 13.

11) Köymen, M.A. *Devlet Kuran Örnek Bir Türk Anası*, Milli Kültür, Ocak, 1977, Sayı I, s. 45. Bkz. Aynı Müellif, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 69-70.

12) İbni Tağrıberdi, *en-Nücum*, V. s. 67. Sıbt, s. 75, Kehhale, Ö.R. *Alâmü'n-Nisa*, Dıkkış, 1959, I. s. 171.

13) *Abul Faraç Tarihi*, Çev. Ö.R. Doğrul, Ankara, 1987, I. s. 315.

Tuğrul Bey bu vefakâr Türk anası *Altun Can Hatun*'u kaybetmekten derin üzüntüler duymuş, hatta cesedini tahnit ettirerek bir tabuta koydurmuş ve İmparatorluğun başkenti *Rey Şehri*'ne getirerek orada defnettirmiştir (14).

Fakat *Tuğrul Bey*'i asıl kalbinden vuran bu Türk anasının son nefesinde söylediği bir kaç cümle olmuştur. O bu dünyadan öbür dünyaya geçerken son ve manalı bir kere daha Sultanın yüzüne bakmış her hangi bir kadının kolay kolay söyleyemeyeceği şu sözleri söylemişti:

"*Halifenin kızı ile evlenmek için ne mümkünse yap. Böylece hem bu dünya, hemde ahiret saadetine nail olursun!*". O bununla da yetinmemiş bütün malını mülkünü ne varsa Sultanın müstakbel eşi Halifenin kızına verilmesini de vasiyet etmiştir (15).

e- Peygamber Sevgisi İle Çırpınarak Ölen Bir Türk Anası:

Bu diğer taraftan *Tuğrul Bey* kadar, *Altun Can Hatun*'un da Peygamber Nesline intisab etmenin ne kadar derin bir özlemi içinde olduğunun en büyük bir delili olsa gerektir. Sultanın bu yöndeki kanaatlarının billurlaşması ve sarsılmaz bir irâde, bir azim gücü haline gelmesinde şüphesiz *Altun Can Hatun* çok önemli bir faktör olmuştur.

Bütün bunlar bir bakıma sadece *Tuğrul Bey*'in değil, onun değerli eşi *Altun Can Hatun*'un da peygamber sevgisi, Ona kavuşma arzusu, Ondan olan şu fani dünyada maddi de olsa bir şey elde etme isteği ile nasıl da yanıp tutuştuğunu göstermektedir. Bu sevgi ve coşku onda engin denizleri belki ummanları kucaklayacak kadar büyük ve geniş olmalıdır. O bu sevgiyi hayatı boyunca kalbinde taşımış, bunun zevkine ulaşmış ve bu sevgide en güzel mutluluğu bulmuştur.

Hele hele bu konuya birde kadının kadınlığı, yani kendi kocasını bir başka kadınla paylaşması açısından bakılırsa böyle bir davranışın ne kadar asil bir duygu bir iman ulviyetinin ifadesi olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. *Altun Can Hatun*; değil Hz. Peygamberin ayağının küçük bir zerresi toprağı, Ondan kalan mukaddes emanetler, Onun belki on ikinci nesilden bir torunu, bir can, eğer kendi ailesine katılırsa bütün malını mülkünü varını yoğunu, tirilyonlarla ifade edilebilecek maddi servetinin hepsini ona hediye ediyordu. Ne ilginçtir ki; böylesi asil davranışların Selçuklular tarihinde, sadece Selçuklu Hatunları değil, Selçuklu Sultanları içinde çok göz yaşartıcı örnekleri vardır.

Mâmafih burada hemen şunu ilave edelimki; Abbasi Hilâfeti ile bu şekilde sıhriyet bağlarının kurulması M.A. Köymen'in de dediği gibi, sadece *Altun Can Hatun*'un bir tutkusu değil, belki bütün devlet erkânı ve aristoklar tabakanının da en samimi bir arzusu idi (16). İşte Sultan'ın, Halife'nin kızı ile evlenmesi ve bunda ısrar etmesinin böyle ciddi çok yönlü bir çok sebepleri vardı. Fakat *Abbâsi Halifesi Tuğrul Bey*, ne de saygı değer Türk anası *Altun Can Hatun*'un yüksek duygu ve ince manalı düşüncelerini anlamak ve takdir etmek niyetinde değildi.

C- SULTAN'IN FİİLİ OLARAK HAREKETE GEÇMESİ

a- Sultanın İlk Teşebüsleri :

Türk Sultanı, bütün bu müşterek duygu ve çok yönlü hizmete vesile olacağını umduğu böyle bir izdivacın gerçekleşmesi için ilk ciddi adımını *Bağdad*'a ikinci gelişinde, Halifenin nezdinde itibar ve şerefının en zirvelerde olduğu, adının bir sihirli. efsane gibi

14) Sibt, s. 75. İbnü'l-Esir, X. s. 12. el-Bundari, *Zübde*, s. 18.

15) Sibt, s. 75,
krş, Sümer, F. Oğuzlar, s. 98.

16) Köymen, M.A. *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 43+44.

bütün *İslam Dünyası*'nda çalkalandığı bir dönemde atmıştır. Zira O, çelik bir yumruğu andıran Hilâfet ülkesinin başına bir kâbus gibi inen, *Halife* ve yakın çevresini esir ederek çok zor ve perişan günler yaşatan *el-Besâsîrî*'yi çökertmiş, övey kardeşi *Ibrahim Yınal*'in devletin özüne yönelik tehlikeleri bertaraf etmişti. *Sultan*, hem hilâfet makamı hemde Türk devletinin yeniden ihyâsı ile, *İslam Dünyasının* ebediyete kadar kendisine minnet duyacağı bir hizmet yapmıştı. Şimdi sıra *Sultanın* senelerdir gönlünü bir kor gibi yakıp tutuşturan bu büyük meselenin haline gelmişti. O da, "*neşli pâk-i peygamberî*"ye intisâb etmek, halifenin kızı ile evlenerek bu büyük saadete ulaşmaktı. Nitekim bu hususa işaret eden Sıbt:

Sultanın, el-Besâsîrî'nin kafasını uçurup Halifeye gönderdikten sonra, hizmetini nesiller boyu hayırla yâd ettirmek ve bu büyük hizmetlerini daha bir güzellikle taçlandırmak için Halifenin yüce kızı ile evlenmek niyetinde olduğunu imâ ettiğini yazmaktadır (17). Ancak Halife pekte orali olmamıştır. Bunun üzerine Sultan her nedense fazla Bağdad'ta kalmamış ve yeğeni, Hatice Arslan Hatun'u da beraberine alarak tekrar Rey'e dönmüştür (18). Sultanın bundan asıl maksadı ilerde gelişecek olaylar karşısında sevgili Yeğenini bir pazarlık unsuru olarak kullanmak ve Abbasi Halifesi el-Kâim'in üzerinde daha da müessir olmaktı.

b- Halifenin Yaptığı Maddi Pazarlık:

Sultanın büyük bir sitemle ve Hatice Arslan Hatun'u yanına alarak Bağdad'ı terketmesi ve Selçuklu Başkenti'ne dönmesinden Halifenin rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. O kendi nedimi ve Hilâfet camiâsının önde gelen sîmalarından meselâ Kurays b. Bedran gibi seçkin kimselerden oluşan bir heyeti Sultan'ın nezdinde teşebbüslerde bulunmak ve Hatice Arslan Hatun'u getirmek üzere elçi olarak Rey'e göndermişti. (1060) (19). Halifesi bundan asıl maksadı Sultan'ın nabzını yoklamak ve Tuğrul Bey'le olan sosyal ve siyasi ilişkilerinin dâha da kötüye gitmesini önlemektir.

Tuğrul Bey bu hususta hiç de acele etmemiş ve Halifenin elçilerini bir taktik icabı aylarca Rey'de bekletmiştir. Onun asıl merak ettiği konu Seyyide ile evlenmesi yolunda halifenin tutum ve davranışlarında herhangi bir değişikliğin olup olmadığı idi. Heyette bulunanların, bütün sondajlara rağmen bu hususta olup-bitenlerden pek fazla haberleri olmadıkları anlaşılmıştır.

*Bu bakımdan Sultan, Yeğenin Bağdad'a dönmesine bir karar vermeden önce asıl maksadını ortaya koyan bir mektub yazmış ve bunu meşhur Rey kadısına, Ebû Yahya Said b. Saide vererek Bağdad'a göndermiştir (20). Bu defa Sultan resmen altında imzası bulunan bir mektubla Halifeden kızı Seyyide ile evlenme talebinde bulunuyordu. Halife *Sultanın* mektubunu okuduktan sonra şaşırıp kalmıştı. Çünkü şimdiki kadar hiç kimse sosyal durumu ve mevkii ne olursa olsun, Halife ailesine değil böyle açık bir teklifte bulunmak, buna cesâret bile edememişti. Tuğrul Bey nasıl olurda buna cesaret edebilirdi?*

*Halife bu ilk şoku atlattıktan sonra kendisine gelmiş ve bazı güvendiği adamları araya koyarak *Sultanın* Elçisini, bu işten vaz geçirmeye çalışmıştır. Halifenin bu menfi tutumu, Türk Elçisinin hiç de hoşuna gitmemiş, Onu protesto etmek bir yana hatta nazik bir üslûpla tehdit bile etmişti (21). Ancak Halife'ye göre, böyle bir olay hilâfet tarihinde hiç görülmemiş ve bir örneği de yoktu. Oysa Tuğrul Bey, Halifenin indinde "Dinin Direği", "Doğu ve Batının Sultanı", "Halifenin İdâri Ortağı" idi. Bu parlak unvanlar ona şeref ve yücelik bakımından yeterli idi.*

17) Sıbt, s. 93.

18) el-Bundari, Zübde, s. 18.

19) Sıbt, s. 76. Köymen, M.A. *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1989, s. 191.

20) Sıbt, s. 76. el-Bundari, s. 18.

21) Sıbt, s. 76.

Halifenin bütün bu sayıp döktüğü şeyler *Rey kadısı* tarafından kabule şayan görülmedi. Bu defa Halife, daha geniş bir manevra yaparak Sultanın mâlî ve idârî gücünü aşan gerçekten de ağır bir kısım teklifler ileri sürmüş ve Onu, bu isteğinden vaz geçirmeye çalışmıştır. Buna göre Sultan Halifenin kızı ile mutlaka evlenmek istiyorsa;

1- Vasıt ve çevresinin hilafet ülkesinin tahıl anbarı olan arazilerin bütünüyle kendisine verilmesi,

2- Sultanın vefat eden karısı Altuncan Hatun'dan kalan bütün emlâk ve irâdın kendisine devredilmesi,

3- Ayrıca Halifeye bir defaya mahsus olmak üzere nakden 300.000 dinar altın para (yaklaşık olarak 150 milyar TL.) ödenmesi

4- Bütün bunlardan sonra Sultan'ın Bağdad'ta ikâmet etmesi ve hiç bir yere ayrılmaması gerekiyordu (22).

Bu isteklerden bir tanesini bile kabul etmenin, o günkü şartlar açısından *Beytül-mâle* ve devlet gelirlerine ne kadar ağır mali külfetler getireceği ortadadır. Mamafih bütün bunlar, diğer taraftan Abbasi Halifesi'nin ne kadar aç gözlü doymak ve kanmak bilmeyen bir tamah ve mal hırsı içinde olduğunu, devleti mali bakımdan çökertmek gibi hiçte iyi niyet ifadesi olmayan bir davranış içine girdiğini sergilemektedir. Bunlar bir bakıma kabul edilmesi adeta imkânsız şartlar idi.

ç- Halife'nin İşleri Yokuşa Sürmesi:

Zaten Halife de bunu kasıtlı olarak bile bile yapmıştı. Fakat olaylar onun beklentisinin tam aksine gelişmiştir. Zira;

Sultanın Rey kadısı Sad b. Said ve Bağdad mümessili Ebü'l-Feth Amîdü'l-İrak iyi bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Halifeye, bu şartların hepsini kabul ettirdiklerini bildirmişlerdir. Ancak sonuncusu yani; Sultanın Seyyide ile evlendikten sonra her halükârda Bağdad'ta ikâmet etmesi ise, buna onlar değil Sultanın bizzat kendisi karar verecektir.

Bu durum karşısında, Halifenin bu meseleye, "Evet" demesi gerekmez mi idi? Hayır hiçte öyle olmadı. Köşeye sıkışıp kalan Halife, bu defa kadı, Ebu M. et-Temîmî'yi Rey'e göndermiş ve bir çıkış yolu bulmayı denemiştir. O, Rey'de, Sultanın veziri Amîdü'l-Mülk'le görüşecek ve Tuğrul Bey'in bu işten mutlaka vaz geçmesini sağlayacaktı (23). Halifenin bu ele avuca sığmaz tutumuna canı sıkılan koca vezir sakın ve otoriter bir edâ ile aynen şöyle demiştir;

"Sultanın bu çok samimi arzusunu reddetmek, Onu bu talebinden vaz geçmesini istemek hiçte iyi birşey değildir. Aç gözlü davranmak daha fazla mal, daha fazla vergi için şehirler istemekte çirkin olur. Zira, Sultan, ümid sahiplerinin kalplerinden geçenlerden çok daha fazlasını kendiliğinden yapmıştır (Onun cömertliğinin sonu yoktur!) diyerek et-Temîmî'yi durumun nezâketini kavramaya zorlamıştır (24).

Neticede el-Kündürî ile yapılan bu geniş müzâkerelerden sonra Halife, Sultanın Seyyide ile evlenme teklifini kabul etmeye mecbur olmuştur. Günlerdir, belkide aylardır, bu yöndeki gelişmelerin neticesini sabırla bekleyip duran Sultanın bundan ne kadar sonsuz bir sevinç ve mutluluk duyduğunu tahmin etmek hiçte zor değildir. Nitekim, İbnü'l-Esir, bu konularda verdiği geniş izahlarında Sultanın engin mutluluğunu bir kere daha dile getirmiş ve şöyle demiştir:

22) Sibt, s. 76.

23) Sibt, s. 76.

24) Sibt, s. 78.

"O, buna çok sevindi. Devlet erkanı ve saray yakınlarını topladı. Onlara asıl gayesinin, Halife vasıtasıyla Hz. Peygamberin sülâlesiyle akrabalık tesis etmek istediğini, bunda da muvaffak olduğunu ilan etti. Sultan bu şekilde kendisinden başka hiç bir hükümdara nasip olmayacak bir mazhariyete ulaşmış oldu" (25).

d- Sultan'ın Yeni Temsilcileri Bağdad'ta :

Artık bu çetin müzâkerelerden sonra Reyle-Bağdad arasındaki pürüzler giderilmiş oluyordu. Şimdi, bu işin şekli detaylarını, yani nişan nikâh vs. gibi daha bir çokşeyleri konuşmak, Halife ve yakın çevresi ile bir mutabakata ulaşmak özellikle Sultanın bu meselenin halledilmesinden duyduğu sevincin hilâfet merkezine ulaşması gerekiyordu.

Bunun için Sultan, uzun süredir yanında bulunan Hatice Arslan Hatun da dahil baş vezir Amîd-ül-Mülk, kadılar, şahitler, hâcibler, yine yakın adamlarından Ferâmûz b. Kâkûye ve Türk askeri erkânından oluşan hatırı sayılır kalabalık bir heyeti Bağdad'a göndermiş ve Halife ile temaslarda bulunmalarını istemiştir (26). Sultan ayrıca el-Kûndürî'ye, Halife ve yakın çevresine dağıtılmak üzere 100.000 dinar altın para ve pek çokta kıymetli mücevherler vermişti. Biz, bundan sonraki gelişmeleri İmâdü'd-Din el-İsfahânî'den dinleyelim:

"Sultanın Bağdad heyetini Halifenin yedi veziri, Ebü'l-Fath Mansûr b. Ahmed b. Dârest karşılayacaktı. O, bunun için tâ Nehrâvan'a geldi (*). Amîdü'l-Mülkle ikisi at üstünde musafaha ettiler. Amîdü'l-Mülk ve beraberindekiler bu şekilde Bağdad'a gelmiş oldu. Hatun, Bağdad'a gelince, köşküne varıncaya kadar el-Kundûri, onun hizmetinde ve refâkatinde yürüdü. Sonra Bâbün-Nevbe'ye (Halifenin resmi kabullerini yaptığı büyük salon) geldi. Vezir, İbni Dâreştin hokkasını aldı. Kendisinin ve yanındakilerin geldiklerini ihbar ve kendisine tevdi edilen elçilik görevini ifâ etmek istediğini bildirdi" (27).

Oysa Halife, bu konuda halâ müteredditti. İleri sürdüğü bütün şartlar kabul edilmiş olmasına rağmen o kararsız bir bocalama içinde çırpınıp duruyordu.

Türk tarafının, bu işe haklı olarak bitmiş gözü ile bakması, İmâdü'd-Dinin ifadesiyle; "Halifeyi ürküttü, hiddetlenmesine sebep oldu. Bedeninin nerede ise suyu çekildi, kanı kurudu, bu meseleden vazgeçmeye çalıştı. O kadar ki kapılarını kapadı, hiç kimse ile görüşmek konuşmak istemedi" (28). Hatta Halife daha da ileri gitmiş ve bütün çevresine meydan okurcasına:

"Ya bu işten beni kurtararsınız, yada ben Bağdadı terkederim" tehdidini bile savurmuştur (29). Zaten ilerde de Abbasi Halifesi her canı sıkıldığında "Bağdad'ı terkederim" tehdidiyle ortalığı lüzumsuz yere ayağa kaldırmaya devam edecektir.

e- Amîdü'l- Mülk Halifenin Huzurunda :

Halifenin bu anlamsız tutumu hele hele her canı sıkıldığında "Bağdad'ı terkederim" tehdidi, Amîdü'l-Mülk'ü çileden çıkarmaya yetip artmıştı. Halife nasıl olurda daha önce verdiği sözden şimdi hiç bir ciddi sebep yokken dönebilirdi. Onun için, Amîdü'l-Mülk hiç çekinmeden büyük bir celâdetle halife ve yakın çevresine ateş püskürtüyor ve şöyle diyordu:

25) el-Bundari, Zübde, s. 18. İbnü'l-Esir, X. s. 20. Sibt, s. 78.

26) Sibt, s. 79.

*) Nehrevan Bağdad'la Vasıt arasında bir şehirdir. O devrin önemli konaklama yerlerinden biridir. el-Hamevi, V. 224-225. el-Kazvini, *Asâru'l-Bilad*, Beyrut, (Tarihîsiz) s. 472.

27) el-Bundari, Zübde, s. 19.

28) el-Bundari, s. 19.

29) Sibt, s. 80.

krş. İbnü'l-Esir, X. s. 21.

"Kabul etmeyecektiniz, bunu evvel emirde hiç bir şart ileri sürmeden reddetmeliydiniz. Evvelce kabul edipte şimdi geri dönmek neye? Niçin önce bu kadar ağır şartlar ileri sürüyor sonra da cayıyorsunuz. Sizin bu kaypak tutumunuz, Sultanın nezdinde benim kapımı heder etmek ve hayatımla oynamaktan başka bir şey değildir!" (30).

Sıbt İbnü'l-Cevzi, Amidü'l-Mülk'ün bu celâdetini tavsir ederken Onun sesinin gökler gibi gürlendiğini, gözlerinin şimşekler gibi çaktığını ağızdan gelen her şeyi bir bir sayıp döktüğünü kaydetmektedir (31). Mamafih Selçuklu vezirinin bu sarsılmaz tutum ve celâdeti, M.A. Köymen'in de ifade ettiği gibi, Vezirin nasıl kati bir talimatla Bağdad'a gönderildiğini, muvaffakiyetsizliğe uğradığı takdirde, yalnız vezirlik makamından değil, hayatının bile tehlikeye düşeceğinin idraki içinde olduğunu göstermektedir (32).

Halifenin bu anlamsız tutumu Selçuklu Sultanı ile bütün iplerin koparılması idi. Bundan sonra olayların nereye kadar tırmanacağı, bunun Selçuklu Sultanının maddi ve siyasi gücü ile ancak ayakta durabilen Abbâsi Halifesine neye mal olacağını kestirmek zor bir şey değildi. Bu bakımdan Selçuklu Veziri, hiç bir tereddüde yer vermeyecek tarzda kesin tavrını ortaya koymuş ve çadırının Bağdad'tan alınarak Nehrâvân'a kurulmasını emretmiştir. Hatta O, bununlada yetinmemiş ve üzerinden, Abbâsilerin hâkimiyet rengi olan siyâh cübbesini çıkararak beyaz elbiseler giymiş (33) ve bununla "aralarındaki bütün iplerin koptuğu" anlamına gelen gayet manalı bir mesaj vermek istemiştir. Artık bundan böyle Amidü'l-Mülk, Halifenin yanında değil tam karşısında idi. Gelişen olayların tek sorumlusu Abbâsi Halifesi olacaktı.

Durumun vehametini anlayan ve hilâfet çevresinin itibarlı şahsiyetlerinden biri olan Ebu Mansur b. Yûsuf ve Bağdad Baş Kadısı bir uzlaşma zemini bulmak için derhal araya girmişler. Selçuklu vezirine biraz daha temkinli davranmasını ve teenni ile hareket etmesini istemişlerdir.

Diğer taraftan Halifenin veziri, İbni Dârest, Amidü'l-Mülk başta olmak üzere Türk tarafına mükellef bir ziyâret vermiş ve gerginliğin giderilmesini istemiştir. Selçuklu vezirinin bu yarı resmi ziyafete üzerinde halâ beyaz elbiseler giyerek gelmesi dikkatimizi çekmektedir.

f- Halife İle Yapılan Büyük Münâkaşa :

Ancak, meseleye bir bakıma halledilmiş gözü ile bakılırken ortaya şimdi de Hanefi ve Şâfiî alimleri çıkmışlardır. Hanefiler, izdivaç akdinin sahih olacağını, Halifenin bir kısım ön şartlar ileri sürmesinin İslâm Hukukunda yeri olmadığını, Şâfiîler ise; böyle ön şartlar ileri sürülerek yapılan nikâh akdinin ise hepten geçersiz olduğunu iddia ediyorlardı (34).

Zaten kuşkular içinde çırpınıp duran ve işin başından beri Tuğrul Bey'in isteğini reddetmek için adeta sudan bahaneler arayan Abbâsi Halifesi bu defada iki mezhep alimleri arasındaki bu görüş farkını sebep olarak göstermiş ve bu meseleyi kökten reddetmiştir. Ancak Onun karşısında kolay kolay pes etmeyen Selçuklu veziri Amidü'l-Mülk el-Kündürî vardı. Son derece zeki, şair, bilgili aynı zamanda hazır cevap bir kimse idi. Amidü'l-Mülk Halife ile görüşmüş ve bu esnada aralarında şiddetli bir münâkaşa

başlamıştı. Halife bir aralık bu işi kesip atmak istemiş ve Arapça;

Kişinin her istediğini mutlaka elde etmesi diye birşey yoktur, manasına

30) Sıbt, s. 80. krş. el-Bundari, s. 19. İbnü'l-Esir, X. s. 21.

31) Sıbt, s. 80.

32) Köymen, M.A. a.g.e., s. 191-192.

33) el-Bundari, s. 19.

34) Sıbt, s. 80.

gelen şiiri okumuş ve *el-Kündürî*'nin yüzüne bakmıştı. Selçuklu Veziri Ona anında cevap vermiş ve;

Rüzgâr her

zaman gemicinin istediği istikamette esmez ki" mealindeki şiiri okumuş ve sözü Halifenin ağzında bırakmıştı (35). Amidü'l-Mülk, Halifeyi makul ve mantıklı görüşleri ile öylesine sıkıştırıyordu ki, en sonunda O, diyecek bir şey bulamamış ve;

"Biz bu işi tamamen senin reyine bırakıyoruz. Bu hususta senin diyânetine ve emanete riayet edeceğine güveniyoruz!" demiştir (36).

Bu arada bir gerçeğin hatırlatılmasında yarar vardır. O da, Bağdad ve hilafet çevrelerindeki bütün bu gelişmeler hakkında Rey'e yani Selçuklu Başkentine muhtazam bilgiler verilmiş ve bir çok hallerde Sultanın genel olarak direktifi doğrultusunda hareket edilmiştir. Hatta, bir defasında Sultan, Amidü'l-Mülk'e bir mektup yazarak, Halifeye mümkün olduğu kadar yumuşak ve hoşça davranmasını istemiştir. Ancak Türk tarafının meseleye o kadar hayırhah bakması ve âlicenab davranmasına rağmen Halifeyi sâbit bir çizgi üzerinde tutmak mümkün olmuyordu. Çünkü Halife, Türk tarafını dinlediği zaman her nedense "Evet" diyor, çevresini dinlediği zaman da "Hayır" diyordu. Aylar ve yıllar akıp gittiği halde somut bir netice alınamamıştı.

D- MÜNASEBETLERİN KOPMA DERECESİNE GELMESİ

a- Türk Tarafı Halifenin Huzurunda:

Oysa Selçuklu veziri, bu işin mutlaka hayırlı bir sonuca ulaşması için sabırsızlanıp duruyordu. Vezir, bu defa Selçuklu askeri erkânı, hacipler, Sultanın yakın adamları ve şahitlerden oluşan seçkin bir heyetle tekrar Halifenin huzuruna çıkmış, meseleyi bir bir dile getirdikten sonra son derece nazik bir şekilde;

"Efendimiz Emirü'l-Müminin; Samimi kulları, Şahların Şahı, Dinin temel direği, Tuğrul Beyi; gönlünün istediği şeyi yerine getirmek suretiyle şereflendirmesini istirham ederim!" demiştir (37).

Selçuklu Vezirinin bundan asıl maksadı, Halifeyi köşeye sıkıştırmak ve cemaatin huzurunda hemde yüksek bir mecliste ondan söz alarak ikide bir ağız değiştirmesini önlemektir. Halife bu defada sözü haseb ve nesebinin yüceliğine getirmiş ve aynen şöyle demiştir;

"Biz Abbas oğullarıyız. İnsanların en hayırlılarından biziz! Hilâfet ve insanları idare etmek kıyâmete kadar bizim elimizde olacaktır. Bize sarılanlar doğru yoldadır, bizden yüz çevirenler ise şaşkın ve delalette kalacaklardır" (38).

Halifenin, her şeyin iyiye doğru gittiği bir sırada böyle son derece talihsiz, hatta cahiliye devrinin bölünmelerini yansıtan bir konuşma yapması ne yazık ki mecliste buz gibi soğuk bir havanın esmesine sebep olmuştur. Bu hususlarda genel bir yorum yapan M.A. Köymen'in de işaret ettiği gibi O böyle demekle; *Selçuklu Hanedanını, mensup olduğu Abbâsi Hanedanı ile akrabalık kurmaya layık bulmadığını da ifade etmiş oluyordu* (39).

Artık Amidü'l-Mülk'ün bütün bu olup bitenlerden sonra Bağdad'ta bekleyip durma-

35) İbni Kesir, XII. s. 93.

36) İbnü'l-Esir, x. s. 21, krş. el-Bundâri, Zubde, s. 19.

37) İbnü'l-Esir, x. s. 21. Sibt, s. 81. el-Bundari, s. 20.

38) Sibt, s. 81. el-Bundari, s. 20.

39) Köymen, M.A., a.g.e., s. 192.

sının bir manası yoktu. Nitekim o hemen kararını vermiş, kısa zamanda derlenip toparlanarak Rey'e dönmek üzere yola çıkmıştır (454/1062). Oysa Sultan bu işe daha önce bitmiş gözü ile baktığı için gerek Halife, gerekse Seyyide'ye takdim edilmek üzere çok kıymetli hediyeler göndermişti. Amidü'l-Mülk, işleri Arap saçına döndüren Halifeye haklı olarak kızdığı için, ancak bir deve kervanı ile taşınabilecek bu hediyelerden hiç birini takdim etmemiş ve onları da beraberinde Rey'e götürmüştür. Türk Sultanı tarafından Bağdad'a gönderilen söz konusu hediyeler ise;

Avuçlar dolusu altınlar, zinet eşyaları, yük-yük altın ve gümüş kaplar, ipek kumaşlar ve süslü elbiseler nerede ise akıllara durgunluk verecek kadar çok, eşi ve benzeri görülmemiş şeylerdi. (40)

b- Halifenin İktâ Arazilerinin Geri Alınması:

Mamafih, gelişmeleri çok yakından takip eden Tuğrul Bey, öyle kolay kolay pes edecek yaratılıştaki bir kimse değildi. Onun elinde bu müvesvis, müzebzeb, kurnaz, kararsız, tutarsız Abbasi Halifesini dize getirecek bir çok imkânlar vardı. Sultan, mecbur olunca ister istemez bu imkânları kullanmış ve Halifeyi en kısa zamanda yola getirmeye muvaffak olmuştur.

Bu cümleden olmak üzere O, Hatice Arslan Hatun'un, hilafet sarayından alınarak Bağdad'taki Selçuklu sarayına intikâlini istemiştir (41). Daha sonra Sultan, Halifenin yakın çevresindeki bir kısım önemli kimselere kendi haklılığı ortaya koyan samimi mektuplar yazarak diplomatik bir taarruza geçmiştir. Sultan Bağdad Başkadısı Abdullah b. ed-Dâmeğanî ve Ebu Mansur b. Yusuf'a yazdığı uzun bir mektubunda Halife hakkındaki ağır serzenişler de bulunuyor ve şöyle diyordu:

"Uğrunda öz kardeşimi öldürdüğüm Halifenin bana mükâfâtı, bu mu olmalı idi? Halbuki ben bütün malımı Ona yardım için sarfettim. En yakınlarımı Ona olan saygım sebebiyle öldürdüm. Kendimi fakir kılmak pahasına, Onun zengin olmasını istedim. Böyle olduğu hal.de niçin hiç düşünmeden beni reddetti (42). Biz dahasını ilave edelim; Büyük fitnenin başı olan el-Besâsîrî'yi o öldürtmemiş mi idi? Halifenin hapis olup kaldığı yerden o çıkarmamış mı idi? Şii Büveyhiler devletine en büyük darbeyi o vurmuş mu idi? Oysa Sultan bütün bunları Hilâfet ülkesi ve Abbâsi Halifesinin emniyet ve güveni için yapmıştı. Ya şimdi Abbâsi Halifesinin bu yapığına ne demeli idi.

Tuğrul Bey'in, bundan asıl maksadının Halifenin yakın çevresinde kendi lehine bir kamu oyu oluşturmak ve onun tutarsızlığını bütün ayrıntıları ile ortaya koymak olduğu unutulmamalıdır. Türk Sultanının bu ilk hamlede hedefine ulaşmış olduğu görülmektedir. Nitekim Baş Kadı, devrin bir nevi Şeyhu'l-İslâmı Ona bir mektup yazmış ve Ondan bu istenmeyen sonuçlardan dolayı özür dilemişti. Bundan sonra Türk Sultanı, Abbâsi Halifesini yola getirmek için uzun zamandır tasarladığı geniş planı adım adım uygulamaya başlamıştır.

Sultan önce Reinü'l-Irakayn'e, Selçukluların Bağdad temsilcisine bir mektup yazarak Halife ve yakın adamlarına, kendisi tarafından verilen bütün iktâ arazilerine el konulmasını iktâ mallarının müsâere edilmesini emretmiştir. İktâ arazilerine el konulması demek; Halifenin, sarayın bütün gelirlerinin bir anda kesilmesi demekti ki, Halifenin buna bir an bile direnmesine imkân yoktu. Sultan bununla da yetinmemiş ve bu izdivacı sinsi sinsi engellemeye çalışan bir kısım habîs ruhlu kimselerin meselâ Ebû Tûrâb b. el-Esîri gibi, Halifenin sıkı fıkı dostu, kendisine derhal teslim edilmesini istemiştir.

40) Daha geniş bilgi için bkz. Sıbt, s. 82. Bu hediyelerin Selçuklular'ın Bağdad sarayında muhafaza altına alındığı anlaşılmaktadır.

41) İbnü'l-Esir, x. s. 22.

42) İbnü'l-Esir, x. s. 22. Sıbt, s. 86.

c- Halifenin Bağdadı Terk Etmeye Kalkışması:

Sultanın bu irâdesi, Selçukluların Irak Mümessili tarafından Abbâsi Halifesine tebliğ edildi. Halife hiçte beklemediği bu durum karşısında ne yapacağını şaşırıp kalmış ve koyu bir çaresizlik içinde;

"Rüknü'd-Dinin bunu yapacağını biz ummuyorduk. İktaları geri almak sizin elinizdedir. İbnü'l-Esiriye gelince Onun bu yapılan ittihamlarla uzaktan yakından hiç bir ilgisi yoktur!" diyerek Onu ve yakınlarını korumaya çalışmıştır. Ancak yukarda da sık sık dile getirildiği gibi her başı sıkıldığında Bağdad'ı terketmeye kalkışan ve nereye gideceğini bir türlü söylemeyen Abbâsi Halifesi bu defada yine aynı yola baş vurmuş ve gemisinin hazırlanmasını emrederek;

"Biz bu beldeyi terkedelim! Şehri onlar için boşaltalım da ne işleri varsa görsünler!" demiştir (43).

Reîsü'l-Irakayn, Halifenin bu ulu orta tehditlerine kulak asmamış ve Sultanın emirlerini en ufak bir tereddüt bile göstermeden uygulamaya koymuştur. O, bu cümleden olmak üzere, Halife ile yakın adamlarının iktalarını ellerinden almış ve îradlarına da el koymuştur. Oysa Halifenin iktâ arazilerinin senelik geliri 500.000 dinâr (250 Milyar TL.) idi. Sâray ve Halifenin şahsî giderleri buna dahil değildi. Çünkü onlar Sultanın özel hazinesinden karşılanıyordu. Bütün bu gelirlerden yoksun, lüks ve isrâf içinde yüzen bir Halife nasıl yaşayabilirdi. Onun bu hali, deryâ içinde yüzen bir balığın sanki bir akvaryumda hemde suyu alındıktan sonra yaşamaya mahkum edilmesi gibi bir şeydi.

Görüldüğü gibi, Abbasi Halifesinin basîretsizliği yüzünden ipler nerede ise kopma derecesine gelmiş ve kendisi debüyük bir mâlî sıkıntı ve buhran içine düşmüştü. Halifenin bu perişan durumuna işaret eden el-İsfahâhî, el-Kâim'in bu olaylardan sonra üzüntü ve kederinden geceleri uyuyamaz bir hale geldiğini kaydetmektedir (44).

d- Halifenin Fikrini Değiştirmesi :

İşlerin böyle tamamen sarpa sardığı bir sırada, Ebû Mansur b. Yusuf tekrar sahneye çıkmış ve meselenin halledilmesinde çok önemli hizmetleri olmuştur.

Gerçekte, hem Halife hemde Sultan'ın yanında itibarı fevkalade yüksek bir zât olan Ebû Mansur, Halifenin huzuruna çıkmış ve Onu bu evliliğe kesin bir şekilde "evet" demeye iknâ etmiştir. Hilâfet çevrelerinin oldukça güçlü ve itibarı Halife nezdinde çok yüksek olan bu zât, geçmişteki tecrübelerinden de yararlanarak, bu defa işi çok sıkı tutmuş ve Halifeden yazılı bir belge dahi talep etmiştir.

Onun bu şekilde ısrarı üzerine Halifeden hemde iki kişinin huzurunda akdin bir rüknü olan "îcâb" için yazılı bir belge alınmış ve bir nevi vekâletnâme diyebileceğimiz bu belge Sultanın bir numaralı adamı Amîdü'l-Mülk'e verilmiştir. Daha sonra bu vekâletname, Halifeyi temsilen Ebu'l-Ganâim b. el-Muhallebân'a tevdi edilmiş ve Sultan'a takdim edilmek üzere süratle Tebriz'e gönderilmiştir.

e- Halifenin İşi Tekrar Sürüncemede Bırakma Niyeti :

Bütün bunlardan sonra ne garibdir ki, Halifenin nikâhın kıyılması için halâ hazır olmadığı ve işi bir nevi sürüncemede bırakma niyetinde olduğu anlaşılmıştır. Bunun farkına varan Türk Sultanı bu defa Halife için çok daha sıkı ve ciddi tedbirler almıştır.

O, bu cümleden olmak üzere, Selçuklu saraylarının nazlı prensesi Hatice Arslan Hatun'a bir mektup yazarak, kendisinin hilâfet sarayından Daru'l-Memlekeye yani Selçuklu sarayına taşınmasını ve orada iyi bir hazırlık yaptıktan sonra Rey'e hareket etme-

43) Sibt, s. 86. el-Bundârî, s. 20.

44) el-Bundari, Zübde, s. 20.

sini emretmiştir. Ayrıca Tuğrul Bey bu mektubunda Arslan Hatunu çok hemde çok özlediğini yazıyordu (45).

Her ne kadar mektubun zâhiri ifadesi bu ise de, asıl maksat kanaatimize göre, Arslan Hatun'un bundan sonraki gelişmelerde artık Halifenin değil, amcası Tuğrul Bey'in yanında olması demektir. Bu daha açık bir ifade ile Sultanla Halife arasındaki sıhriyet bağlarının tamamen kopması ve köprülerin atılması idi. Böylece Sultan, bir kere daha Halife'ye aba altında sopa göstermiş oluyordu. Fakat orada başta el-Kâim Biemrillâh olmak üzere, hilâfet çevrelerinin en etkin şahsiyetlerinden biri olan Ebû Mansur M.b. Yusuf vardı. O, derhal araya girmiş ve Halife nezdinde teşebbüslerde bulunmuş ve bu zatın üstün gayret ve çabaları ile bu nazik mesele çok daha kötüye gitmeden halledilmiştir. Halife bir kere daha ve hemde çok sağlam bir şekilde Tuğrul Bey'in bu evlenme isteğine "Evet" demişti.

f- Halifenin Nikâh'a "Evet" Demesi:

Ancak bu mutlu haber, nallarından şimşekler çıkan atlar ve Selçuklu Süvarileri sayesinde biraz önce sözünü ettiğimiz el-Muhalleban'ın Tebrize gelmesinden çok daha önce Sultana ulaştırılmıştı. Zira ne hayrettirki, el-Muhallebân'ın Tebrize doğru hareket etmesinden henüz beş gün bile geçmemişti ki, Sultan'dan, Bağdad ve Hilâfet Sarayının üstüne çöreklenmiş kara bulutların dağılıp gitmesini sağlayan yeni bir mektup gelmişti. Sultan'ın bu mektubunda; *Halifeye iktalarının îade edildiği, diğer bir ifade ile kendisi ve yakın çevresi için konulan çok ağır mâli ve ekonomik ambargonun kaldırıldığı artık her şeyin eskiye avdet ettiği* bildiriliyordu. Sultan bu mektubunda Halifeden ayrıca özür diliyor ve Onun hakkında hayır ve saadet temennilerini dile getiren çok güzel beyanlarda bulunuyordu (46).

Aylardır, maddi manevi sıkıntılar içinde kıvranan, çoğu gece göz kapaklarını kapamadan sabahlara kadar bekleyen Halife ve yakın çevresi için Sultanın bu mektubu ve onun hilâfet çevrelerinde uyandırdığı geniş yankı ve sevinç her türlü izahın üstündedir. Değil halife, Bağdad halkı dahi nerede ise bayram ediyorlardı. Mektubu getiren kimseye halife tarafından hilâatlar giydirilmiş, şenlikler yapılmış ve bu coşku, bu sevinç günlerce devam etmiştir (47). Bütün bunlar bir kere daha, Abbasi Hilâfetinin dizginleri ve onların kimin elinde olduğunu göstermesi bakımından son derece önemli gelişmelerdir.

E- SULTAN HALİFE İLİŞKİLERİNİN YENİ SAFHALARI

a- Halifenin Elçisi Tebrizde:

İbnü'l-Muhallebân hem vekâletnâmeyle takdim, hem de, Sultanla Seyyide'nin "Şeri Şerife" uygun olarak nikâhlarının kıyılmalarını temin etmek için beraberindeki heyetle birlikte uzun bir yolculuktan sonra Tebrize gelmişlerdir. Her ne kadar er-Râverdi, Seyyide'nin bu yolculukta onlara eşlik ettiğini yazmakta isede, Onun bu görüşü diğer çağdaş kaynaklar tarafından teyid edilmemektedir (48). Oysa Sultan, bu sıralarda Cürcân ve havalisindeki kaleleri ele geçirmek, Şiraz ve çevresindeki fitne ve fesâdı önlemek, dolayısıyla devlet otorite ve hakimiyetini imparatorluğun bu çok hassas bölgesinde yeniden tesis etmek için kesif bir faaliyet içinde bulunuyordu.

Sultan, Şirazdaki ayaklanma hareketlerini basturmakla kalmamış, İmparatorluğun bu bölgelerindeki fitne ve fesad yuvalarını da bir bir temizlemiş, devlet otoritesini burarlarda tam manasıyla hakim kıldıktan sonra Tebriz'e dönmüştür. Türk Sultan'ı fillerle

45) Sibt, s. 90.

46) Sibt, s. 88.

47) Sibt, s. 88.

48) er-Râvendî, s. 109.

takviye edilmiş güçlü ordusuyla Tebriz'e gelince ordusunu dağıtmamış ve şehrin dışında muhteşem bir karargâh kurmuştur. Çünkü O, Bağdad'tan gelen hilâfet heyetini böylesine muazzam bir askerî karargâhta, kendi haşmet ve azametine yakışan bir askerî merâsimle kabul etmek istiyordu. Belki O, yenilmez irâde gücünü, bu yenilmez ordusu ile bir kere daha Halife ve yakın çevresine kanıtlamak niyetinde idi.

b- Sultanın Seyyide İle Nikâhının Kıyılması:

Daha sonra bu büyük askerî kabul merasiminin hazırlıkları başlamıştır. Sultan heyeti, yukarıda belirtildiği gibi, kendi büyüklük ve ululuğuna yakışan bir merasimle kabul etmek istiyordu. Çünkü heyetin getirdiği mesaj veya nikâh vekâletnamesinin kıymetini hiç bir şeyle ölçmek mümkün değildi. Sultan, yeni bir dünya ve bir başka manevi alemin kapısının kendisine açılacağı arefe günlerini yaşıyordu. Bu kapıdan içeriye girmek, nesli Peygamberiye intisab etmek ve Peygamber Sülâlesi ile sıhriyet kurmak şu dünyada bir fani için Hükümdarda olsa duyabileceği en büyük mutluluk ve ulaşabileceği en büyük mazhariyet olmalıdır.

Mamafih bu vesile ile yapılan parlak merasim ve muhteşem resmi kabul töreni hakkında bir şeyler öğrenmek isteyen tarihçiler kendilerini çok şanslı olarak kabul etmelidirler. Çünkü Türk Tarihi, Kültür ve Medeniyeti'nin bir bakıma altın sayfalarını oluşturan bu parlak kabul merasimi, tarihin karanlık sayfaları arasında emsâli bir çok olay gibi gömülüp gitmemiştir. Selçukluların otoriter aile yapısı, köklü gelenekleri ile bütünleşerek üstün vasıflı medeni bir hayat yaşadıklarını ortaya koyan bütün bu güzel olaylar; bu merasimlere bizzat katılmış, Türk Sultanının huzuruna çıkmış, Türk aristokratlarının iltifatına mazhar olmuş bir değerli yazar tarafından en ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiş ve bugün bizlere kadar da ulaşmıştır. O da, devrin değerli şahsiyetlerinden biri ve olayların bizzat içinde yaşamış, Garsu'n-Nime, Hilâl b. Muhassin es-Sâbi'dir (49).

Diğer taraftan onun bu hususta yazdığı kıymetli bilgi ve değerli müşahadeleri, nerede ise tamamı Sibt İbnü'l-Cevzi tarafından kaydedilmiş ve böylece Miratü'z-Zaman isimindeki muazzam bir eser vücuda getirilmiştir (50). Selçuklu devrinin üstün kültür ve medeniyetinin temel kaynaklarından biri olan bu büyük kültür hazinesinden öğrendiğimize göre;

Büyük merasim ve kabul törenlerin, 13 Şaban 454/Eylül 1062, Perşembe günü ikindi namazından sonra başlayacak ve pek tabii olarak, Tebriz'in dışında kurulan Sultanın askerî karargâhında yapılacaktır. Önce Sultan için Büyük bir Otağ kuruldu. Sultan maiyeti ile birlikte resmi kabullerini burada yapacak ve Halifenin elçisini burada huzuruna kabul edecekti. Saltanat çadırının içine adet olduğu üzere Sultanın oturması için muhteşem bir taht konulmuştu.

c- Halifenin Elçisi İçin Yapılan Büyük Askerî Merâsim:

Merâsimle ilgili her şey, inceden inceye daha önceden planlandığı gibi, hazırlandı. Merâsim günü gelince; tunç yüzlü, çelik bilekli, Türk askerleri boz yeleli atlar üstünde Sultanın geçeceği yolun iki tarafına çelik heykeller gibi saf saf dizilmişlerdi. Ayrıca bu safların arkasında Sultanın talimli filleri yer almıştı. Bu filler büyük bir heyecanla yığılmış olan kalabalık insan kitlelerinin tehâcümünü önleyecek, ayrıca Sultanın kudreti ve Onun hilâfet çevrelerine nelere kaadir olduğunu göstermesi bakımından manalı bir mesajda vermiş olacaktır.

Büyük Selçuklu veziri, hele hele bu olaylarda çok büyük bir diplomat olduğunu isbât eden Amidü'l-Mülk ise, Saltanat çadırının önünde yerini almıştı. Gelenleri Sultan namına önce O karşılayacaktı.

49) Daha geniş bilgi için bkz. Sevim A. Giriş. (Sibt, Mirat) s. 5.

50) Sevim, A. a.g.e. s.6-7.

Sultan maiyeti ile birlikte bir sevgi ve coşku kalesini andıran bu saflar arasında geçerek Saltanat Çadırına gelmiş ve kendisi için konulan muazzam tahtına oturmuştu. Bu arada yüksek rutbeli komutanlar, devlet ve hükümet erkânı, civardan gelen mahallî hükümdarlar, protokoldeki sıralarına göre çadırdaki yerlerini almışlardı. Sultanın teşri-fatçılığı yani önemli kişileri Sultana takdim ve tanıtmaya görevi Amîdü'l-Mülk'e verilmişti.

Bu arada hemen şunu ilave edelimki, gerek kabul ve gerekse nikâh merasimlerinin en güzel bir şekilde yapılması için onun gösterdiği çaba ve gayret her türlü takdirin üstünde idi. Bütün bu hazırlıklardan sonra Amîdü'l-Mülk, vekâletnameyi beraberinde getiren Halifenin özel temsilcisine yaklaştı, Onu selâmladıktan sonra Onu saltanat çadırına buyur etti. Bu sırada haşmet ve azameti herkesçe bilinen, ünü cihanı tutan Türk Sultanı, saltanat tahtına oturmakta idi. Halifenin temsilcisi Sultanın önüne kadar yürüdü, Onu hürmetle selâmladı. Daha sonra izdivaç için Halife namına verilen vekâletnameyi çıkardı ve Sultana takdim etti.

d- Seyyidenin Mihri :

Çadırdaki bulunan Selçuklu aristokratlarının bu andaki durumu görülmeye değer bir manzara arz ediyordu. Onların hepsi bu arada oturdukları yerden ayağa kalkmışlardı. Heyecandan herkes nerede ise nefes bile alamıyorlardı. Sultanın duyduğu heyecan ise daha başka idi. O, hayatının belki de en mutlu anlarını yaşıyordu. O kadarki Sultan, İbni Kesirin rivayetine göre vekâletnâmeği görünce heyecandan kendini alamamış, *yerlere kapanmış ve Halife için alabildiğine içten dualar etmişti* (51).

Vekâletnâmenin muhtevâsının bu şekilde takdim ve açıklanmasından sonra, Türk Sultanı Tuğrul Bey ile Halifenin kızı Seyyidetu'n-Nisâ Fatmatü'l-Betül'ün nikâhı şerî şerife göre şahitlerin huzurunda kıyılmıştır. Seyyide'nin mihri bir rivayete göre 400, diğer bir rivayete göre ise 400.000 dinâr olarak tesbit edilmiştir. Zübdetü't-Tevârihte ise bu meblağ 100.000 dinâr olarak zikredilmiştir (52).

Bu mutlu olay, şüphesiz başta Sultan olmak üzere, çadırdaki bulunan bütün Selçuklu aristokratlarını da büyük bir sevince boğmuştu. Herkes tekbirler getirmiş, Allah'a hamd ve şükürlerde bulunmuş Halife ve Sultana büyük bir içtenlikle dualar etmişlerdir. Bu arada Mesûd el-Horasânî adındaki bir zat ayağa kalkmış, bu nikâh ve izdivaçtan duyduğu mutluluğu dile getiren coşkulu bir konuşma yapmıştır. Çadırdaki davetlilerin sevinç ve coşkularının sınırı yoktu. Amîdü'l-Mülk, bu işin mutlu bir neticeye ulaşması için uğraşıp didişen yorgun vezir, her biri on miskâl ağırlığında keselerle altın gümüş ve inciler saçmıştır. Ayrıca Sultanın çadırı önünde bekleyen kalabalık insanlar üzerinde de bu eski Türk adeti gereğince altın ve gümüş saçılar saçılmış, bu arada Sultan, eşe dosta ve yakın çevresine günlerce büyük ziyâfetler vermiştir.

Diğer taraftan Halifenin izdivaç için vekâletnamesini getiren İbnü'l-Muhallebân'da, Sultanın büyük iltifatlarına mazhar olmuştur. Ona, Husrâvânî tabir edilen bir nevi camdan yapılmış ve içi kıymetli mücevher ve altınlarla dolu bir kâse takdim edildiği gibi, şahsî masraf ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere senelik 12,000 dinâr tutarında bir gelir bağlanmıştır (53).

---

51) İbni Kesir, XII. s. 78.

52) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sibt, s. 92-94. İbnü'l-Esir, X. s. 22. el-Bundarı, s. 21. İbni Kesir, XII. s. 78, 86, 87. el-Hüseyni, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 63. Bedru'd-Dîn el-Aynî, *es-Seyfü'l-Mühenned*, Kahire, 1967, s. 173. Münecceimbaşı, II, s. 526.

53) Sibt, s. 94. İbni Kesir, s. 88. el-Bundarı, s. 21 el-Hüseyni, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 63.

e- Sultanın Büyük Mutluluğu :

Nikâh'ın bu şekilde muazzam bir askeri merasimle kıyılmasından sonra, Halifenin sevgili kızı Fatımatü'l-Betül artık Sultanın şerî hanımı olmuştu. Sultan böylece "Nes-i Pâk-i Peygamberî"ye bifiil intisab etmiş oluyordu. Bu ise yukarda da işaret edildiği gibi, Sultanın senelerdir hasretle beklediği yüce bir mutluluk ve bütün dünyaların ötesinde ulu bir mazhariyetti. Böylesine yüce ve manevi duygularla dop-dolu olan Sultan, nikâh kıyıldıktan sonra bir ara kendine hakim olamamış ve ayağa kalkarak hemde herkesin duyabileceği bir şekilde ve çok yüksek bir sesle;

"Ben bundan böyle Halifenin kulu ve kölesiyim. Üzerimde şu gördüğünüz basit el-bisenin dışında ne varsa her şeyim Halifenin yoluna feda olsun!" (54) demiştir.

Böylesine muazzam ve parlak bir nikâh merasiminden sonra, Sultanın vakit kaybetmeden Bağdad'a gitmesi, zifâf ve dolayısıyla düğün hazırlıklarının hemen başlaması gerekmez miydi? Evet akla en uygun olanı da bu idi. Ancak Sultana göre devletin ayakta kalması, düzenin bozulmaması emniyet ve güvenin sağlanması her şeyden önce idi. Onun için Sultan, nikâh merâsiminden hemen sonra Nahçıvan'a yürümüş, Orada emniyet ve asayişini temin ettikten sonra Hoy'a inmiş buralarda sarsılan devlet otoritesini yeniden ihyâ etmiş ve dolayısıyla Sultanın, Bağdad'a gelmesi, düğün ve zifâfî bir hayli gecikmişti (55).

Devletin başına arız olan bu gailelere rağmen Sultan meselenin bu nazik yönünde ihmâl etmemiş ve kendi namına Selçukluların Bağdad temsilcisi Reîsü'l-İrakayn Ebû Ahmed en-Nihâvendî'nin hemen Bağdad'a dönmesini tavsiye etmiştir. Fakat Sultan, Onunla yola çıkmadan önce bir durum muhakemesi yapmış, Halifenin durumu, izdivâc konusunda aldığı menfi tavırlar, bunun sonucu konulan mali ve ekonomik ambargo ve bunun uygulamadaki yeri bir bir gözden geçirilmiş ve Ona yeni yeni tavsiyelerde bulunmuştur. Ayrıca O, Sultanın Bağdad'a teşriflerinden önce Sultan ve askerlerinin ikâmetlerini sağlamak, askerlerin Bağdad halkına zarar vermemelerini önlemek için gerekli her türlü tedbiri de alacaktır.

Reîsü'l-İrakayn'ın, Selçukluların yüksek menfaatlerini gözetmek ve Halife nezdinde yeni yeni teşebbüslerde bulunmak için tekrar Bağdad'a gönderilmesi çok önemli bir konudur. Onun, çok iyi bir diplomat ve fevkalâde yetenekli bir devlet adamı olduğunda kimsenin en ufak bir şüphesi olmamalıdır. Halife; Seyyide meselesinde işleri yokuşa sürdüğü ve tutarsız hareket ve davranışları herkesi usandırdığı bir sırada karşısında yerine göre sert, yerine göre yumuşak ve fakat her hâl-ü kârda ne istediğini bilen ve bunu elde eden bir kimse bulmuştu.

Bu bakımdan Halife, onun hakkında Sultan'a acı acı şikâyetler yağdırmış ve mutlaka görevinden azledilmesini istemiştir. Oysa Sultan, Halifenin bu acı şikâyetlerine hiç bir önem vermemiş, Onu tam bir güven ve yeni yetkilerle Hilâfet merkezine göndermiştir. Bu da Sultan'ın çevresindeki şahsiyetli ve karakter sahibi kimselere ne kadar değer verdiğini ve onları koruduğunu göstermektedir. Herhalde Selçuklu Sultanını, uzun saltanat yıllarında başarıya götüren en önemli faktörlerden biri de bu olsa gerektir.

f- Sultanın Bağdad'a Gönderdiği Yeni Hediyeeler:

Reisü'l-İrakayn, kendisine verilen yeni talimat ve maiyyeti ile birlikte Bağdad'a gitmek üzere yola çıktığında Ona, Sultanın Hâcibi Sulda katılmıştı. Sul'un asıl görevi; Sultanın bu ilk merhalede nikâhın kıyılması gibi mutlu bir olaydan duyduğu manevi zevk ve engin duygularının maddi bir tezâhürü olmak üzere başta kayın peder, kayın valide ve gelin hanıma, bu arada saray erkânına takdim edilmek için hatırlatmış olduğu büyük

54) İbni Kesir, XII. s. 88.

55) Krş. Sıbt, s. 88.

hediye kâfilesine başkanlık etmek ve onları Bağdad'ta ilgili kişilere Sultan namına dağıtmaktı.

Daha ziyâde Garsu'n-Nime lakabıyla anılan müellifimiz Bilâl b. el-Muhassin es-Sâbi, diğer bir çok önemli konularda olduğu gibi, bu hediyelerin tam bir listesini vermekle bizleri büyük bir meraktan kurtarmışlardır. Bu hediyelere şöyle bir göz atıldığında, Türk Sultanının cömertlik, ihsan ve kereminin sınır tanımadığını dünyaları doyuracak ve dolduracak derecede büyük olduğunu göstermektedir. Zira Sultan, Garsu'n-Nime'nin bildirdiğine göre;

Kayın pedere takdim edilmek üzere; otuz koşulu at, ve onlara bindirilmiş otuz Türk genci, yine aynı şekilde otuz Türk kıızı, ayrıca iki hizmetçi, her türlü kıymetli mücevheratla süslenmiş altun eğerli, özel hazırlanmış, halifenin özel günlerinde binmesi için bir at; bunlara ilaveten 10.000 dinar nakit altın para,

Seyyideye yani gelin hanıma; 10.000 dinar nakid altın, vefat eden bir önceki eşi saygı değer Altun Can Hatunun ölüm döşeğindeki son vasiyetine uygun olarak onun Irak'ta yani Sevâd bölgesindeki bütün ikta arazilerinin devri ki: bu arazilerin geliri trilyonlarla ifade edilebilecek meblağlardır. Ayrıca her biri bir miskâl (4.25 grm) ağırlığında otuz inci danesinden oluşan çok kıymetli bir gerdanlık,

Kayın vâlideye ise; uygun hediyelerle birlikte 3.000 dinâr, Onun oğlu veliahd Uddetü'd-din için ise 5.000 dinar altın para göndermiştir (56). Tuğrul Bey bu hediye yağmurundan yeğeni Arslan Hatunuda unutmamış, Ona da bir çok kıymetli mücevherler, altınlar, gümüşler ve bir çok kıymetli şeyler hediye etmiştir (57).

g- Hediyelerin Halifeye Takdim Edilmesi:

Bunlar bin nevi ön hediyelerdi. Üstelik böylesine yüklü büyük hediyeler takdim etmek için ortada hiç bir ciddi sebep yoktu. Sultan hemde çok büyük bir kâfile ile bu hediyeleri yola çıkarmakla, hem Abbasi Halifesi, hemde Seyyideye dolayısıyla bu evliliğe ne kadar önem verdiğini bir kere daha vurgulamak istiyordu. Tuğrul Bey'in Altuncan Hatuna ait bütün ikta arazilerini daha nikâh ahdinin mürekkebi dahi kurumadan Seyyideye devretmesi (zifâftan önce), Onun kadim eşine olan vefâ borcunu ödemede ne kadar sabırsızlandığını gösteren fevkalade takdir edilecek müstesnâ meziyetlerden biri olsa gerektir.

Mâmâfih biz kâfilenin Bağdad'a gelmesi ve hediyelerin Halife ve yakın çevresine takdim edilmesi ve bununla ilgili gelişmeleri el-Bundâri ve Sibt İbnü'l-Cevzî'den özetlemeye çalışalım;

"Reisü'l-Irakayn, Bağdad'a yaklaştıkta, halk, bütün esnaf ve ayan onu karşılamak için yollara dökülmüşlerdi. Bağdad ahalisi, Hilâfet ile Saltanat temsilcileri arasında böylesine güzel ve imrenilecek bir uzlaşma sağlandığı, hele hele Sultan ile Seyyide'nin uzun zamandır beklenen nikâhının kıyılmasını duyduktan sonra neşe ve sevinç içinde kalmışlardı. Reisü'l-Arakayn, halkın bu sevgi ve coşku tezâhuratları arasından geçerek Babü'n-Nevbeye gelmiş orada Halifeye hürmet ve saygularını arzettikten sonra, buradan doğruca "Dâru'l-Memlekeye (Selçukluların Bağdad'daki askeri ve idari binası) gelerek orada kendisi için kurulan bir çadıra inmiştir. Aradan üç gün geçtikten sonra yanında Sultanın Hacibi Sul'da olduğu halde hediyelerle birlikte hilafet sarayına, yani Halifenin zevcesi Arslan Hatun'un kapısına geldi. Ona gerekli hürmet ve hizmetleri yerine getirmede kusur etmedi. Sultanın gönderdiği bütün hediyeleri Ona takdim etti. Oda bunları sahiplerine bir bir teslim etti ve ilk öncede makamı Peygamberiye yani Halifeye arz ve takdim etti (58).

56) el-Bundâri, Zubde, s. 21. İbni Kesir, XII. s. 88. Sibt, s. 95.

57) İbni Kesir, XII. s. 88.

58) el-Bundâri, s. 21. Sibt, s. 95.

2- ASRIN DÜĞÜNÜ : SULTAN'IN SEYYİDE İLE İZDİVÂCI

A- İKİ HANEDAN AİLESİNİN BİRLEŞMESİ :

a- Sultan Bağdad Yolunda :

Sultan'a gelince: O, yukarda da işaret edildiği gibi, Azerbaycan havalisindeki karğaşa ve kıpırdanmaları kesin olarak bastırdıktan sonra Urmiyeye gelmiş, orada bir müddet ikâmet ettikten sonra Bağdad'a yürümüştür. (Muharrem, 454/ Ocak 1062)

Bu Sultanın Bağdad'a dördüncü ve belki de son gelişi olacaktı. Bütün bu izahlardan Sultanın süratle hareket ettiği, vuslat ve düğün işlerini sığağı sığağına takip etmek niyetinde olduğu anlaşılmalıdır.

Ancak burada gözden kaçmaması gereken bir husus vardır. Oda Sultanın, Urmiyede iken, kara haberci yani Onu, bu dünyadan alıp götürecektir ölüm hastalığının kapısını çalmış olması idi. Sultan Urmiyede çok ağır bir şekilde hastalanmış o kadarki şayet emri hak vaki olursa kardeşi Davud'un oğlu Süleyman'ın (!) tahta geçmesini vasiyet dahi etmişti.

Sultan için talihsizlik sadece bu değildi. Bu sıralarda Bağdad'ta tarihlerin ender kaydettiği çok şiddetli bir kış olmuştu. Bağdad ve havalisi hiçte görülmemiş bir şekilde karlarla kapalı idi. Şiddetli soğuk ve ayaz herkesin iliklerine işliyordu. Bunun ne büyük bir musibet olduğunu en iyi Sultan bilmekte idi. Zira yüz binlere varan askerleri bu ciğerlere işleyen soğuk havada Bağdad'ta nerede ve nasıl barındırılacaktı. İşte bu yaşlı Sultanın başında sanki büyük bir ur gibi idi. Sultanın bu hiçte iç açıcı olmayan durumu hakkında bilgi veren Sıbt, bize şunları söylemektedir;

"Büyük bir belâ ve musibetle karşı karşıya kaldılar. Her taraf geçilmesi çok zor kalın karla kapalıydı. Sultan ise (hastalıktan) atına dahi binecek durumda değildi. Bu bakımdan o bir tahtrevanda insanların omuzlarında taşınıyordu. Bu şiddetli soğuk ve kış sebebiyle pek pek çok insan ölmüş ve hayvanlar da telef olmuşlardı (59). Mâmâfih Sultanın bu meşakkatli Bağdad seferinde Ona, başta büyük devlet adamı Amîdü'l-Mülk olmak üzere devlet erkanından Hacib Porsuk, Ebû Ali İbnü'l-Melik Ebû Kâricâr, Ebû Mansûr Ferâmuz b. Kâkeveyh gibi aristokrat tabakaya mensup daha bir çok kimse eşlik etmekte idi.

b- Sultan'ın Bağdad'ta Karşılınması :

Sultan Bağdad'a yaklaştığında, Onu karşılamak için büyük bir alay tertip edildi. Bu karşılama alayında ilk planda Halife'nin bizzat kendisinde bulunması kararlaştırılmıştı. Fakat, daha sonra Halife her nedense mazeret beyan etmiş ve Onu temsilen Sultanı karşılamaya baş vezir Fâhrü'd-Devle İbni Cübeyr çıkmıştır. Sultan, Kufus adıyla bilinen bir yere geldiğinde burada büyük bir kalabalık, göz kamaştırıcı bir debdebe, parlak bir coşku ve hürmetle karşılanmışlardır. Ancak Sultanın askerleri bu ilk merhale Bağdad'ın batı kesiminde konaklamışlardır. Etraf kar-kış olduğu için askerlerin geceyi çadırlarında geçirmesi mümkün değildi. Bu bakımdan Sultanın askerleri belli bir plan dahilinde halkın evlerine yerleştirilmişlerdir. Bunun Bağdad halkına nasıl büyük bir sıkıntı verdiği ve bir çok tatsızlık ve şikâyetlere yol açtığı fazla izaha lüzum olmayan bir husus olsa gerektir (60).

c- Halife İle Yeni Düğün Münâkaşaları :

Sultan, Bağdad'a gelince düğün ve zifâf için hemen harekete geçmiştir. Zira konunun daha fazla beklemeğe tahammülü yoktu. Bilindiği gibi Sultanla Halife arasındaki

59) Sıbt, s. 97.

60) el-Bundari, s. 23. Sıbt, s. 97.

bu kabil münâsebetleri şimdiye kadar hep Amîdü'l-Mülk yürütmüştü. Bundan sonra da bu görev, yine Onun omuzlarına yüklendi. Amîdü'l-Mülk Sultandan aldığı bir direktifle ve yanında çok kıymetli hediyelerle birlikte hilâfet sarayına gelmiştir. Bundan asıl maksadı, Halifeye, Sultanın hediyelerini takdim etmek, gelin hanım, düğün, vb. meseleleri Onunla etraflıca konuşmak ve bir karara varmaktır. Baş vezir huzura çıktığında Halifeye her türlü hürmet ve saygıyı göstermiş, hediyeleri takdim etmiş ve açık açık Seyyide'yi Selçuklu Sarayına götürmek istediğini söylemiştir.

Bu rivayetlerin umûmî îzahlarından ne gariptir ki, Halifenin daha bu işe bir türlü hazır olmadığı anlaşılmaktadır. Seyyide'nin Selçuklu Sarayına nakli Onu âdeta şoke etmiştir. Hemen bir cevap veremedi. Bu bakımdan, Amîdü'l-Mülk o geceyi Hilâfet Sarayında geçirdi. Fakat sonunda Halifenin bütün bu olup bitenlerden sonra işi halâ yokuşa sürmek ve Sultanı bu izdivaçtan vaz geçirmek için sudan bahâneler aradığı öğrenilmiştir. Nihayet O, dilinin altındaki baklayı çıkarmış ve şöyle demiştir:

"Senin yazın şarta bağlıdır. Buna göre vuslattan maksat birleşme (izdivaç) değil, birlikte bulunma şerefidir. Maksat bu olunca da bu birlikte olma işi Hilâfet Sarayında olmalıdır (61).

Bu iddiaların akıl ve mantıkla hiç bir ilgisi yoktu. Amîdü'l-Mülk, yani Türk tarafı yine ağır basmış ve Halifeye, Seyyide'nin Selçuklu Sarayına nakdelimesini kabul ettirmişlerdir. Düğün, Selçuklu Saraylarında yani Türk örf ve âdetlerine göre olacak, Türkçe şarkı ve türküler söylenecek ve Anadolu zeybeklerinin öncülere diz çakacak ve Bağdad'ı titretircesine Türk zeybek oyunları oynayacaklardı. Halife en sonunda Seyyide'nin Selçuklu Sarayına nakledilmesini kabul etmiş bu defa da ne Türk tarafı ne de Sultanın kabul etmesi âdeta imkânsız olan yeni bir kısım şartlar ileri sürmüştür. Buna göre;

"Sultan Seyyide ile birlikte Bağdad'da ikâmet edecek, oradan her ne sûretle olursa olsun başka bir yere ayrılmayacaktır" (62).

B- SEYYİDE'NİN DÜĞÜNÜ VE ZİFÂF

a- Selçuklu Sarayının Görülmemiş Günleri :

Türk tarafı ve özellikle Sultan, Halifenin bu bir biri ardından gelen sudan bahanelerine karşı şaşılacak bir sabır göstermiş, netice de Seyyide'nin Selçuklu Sarayına nakledilmesi ve düğünün orada yapılması kararlaştırılmıştır.

Seyyide'ye gelince 15 Sefer pazartesi günü baba evinden alınmış ve Dicle Nehri yolu ile Selçuklu Sarayına getirilmiştir. Yol boyunca Seyyide'nin şerefine bir çok eğlenme çadırları kurulmuştu. İki hânedan ailesinin bu şekilde birleşmesi Bağdad'da umûmî bir sevinç ve ferahlık yaratmıştı. Bağdad halkı büyük bir neşe içinde gülüp eğleniyor, Türk Sultanının sevincini paylaşıyorlardı. Bu arada davullar vuruyor, zurnalar çalıyor halk kendi türkü ve oyun havaları ile onlara eşlik ediyorlardı. İşte Seyyide yer yerinden oynayan davul sesleri, düğün havası, üstün bir sevgi ve coşku içinde Sultanın sarayına getirildi.

Sultanın sarayında muazzam şeyler oluyordu. *Sarayın salon ve avlularında davullar gümlüyor, zurnalar çalıyor, herkes sevinç ve neşe içinde oynayarak raksediyor, Türkçe şarkı ve türküler söylüyorlardı. Türk yiğitleri, Türk aristokratları bu müziğin ahengine uyarak yere diz çalıyor, sonra kendi etrafında dönüyor, ritmik el kol hareketleri ile oynarken dahi Türkün cihangirliğini sergiliyorlardı. Dünya sanki onların bu dizleri altında sarsılıyordu. Türk aristokrat erkânının mutluluklarının sonu yoktu. O kadar ki, Sul-*

61) İbnü'l-Esir, X. s. 22. İbni Kesir, XII. s. 89.

62) Sibt, s. 98.

tan bile dayanamamış, bir aralık avluya gelerek oyun oynayanlara katılmış, O da diz çakmış, kâh oturmuş, kâh kalkmış, kendi mutluluğunu onlarla paylaşmıştı (63).

b- Seyyide İçin Hazırlanan Muhteşem Zifaf Odası :

Diğer taraftan Seyyide için hazırlanan zifâf odası muhteşem bir şekilde dekor edilmişti. Odaya, üzeri altın kaplamalı görkemli bir taht konulmuştu. O kadar ki, bu taht üzerindeki altın ve kıymetli mücevherlerden yansıyan tatlı, altın ışıklarla bakanlarının gözlerini kamaştıran bir güneş gibi parlıyordu. Odanın ihtişamı baş döndürücü idi. Seyyide, Sultanın Gönül tahtını andıran bu muazzam tahta kurulacak "Doğunun ve Batının Sultanı", "Şahların Şahı" ve "Dinin Direği" Peygamber evladını işte bu tahta selamlayacaktı. Gelin Saraya gelince bu odaya alınmış ve kendisi için hazırlanan bu altın tahta oturtulmuştu.

İşte Sultan böylesine muazzam bir şekilde dekore edilmiş ve Seyyide ile ihtişamı bir kat daha artmış bir odada zifâfa girdi. Sultan, Seyyide'ye doğru ilerledi. Ona yaklaşınca yerlere kapandı. Ona, o anda yapılması gereken hizmetlerin hepsini yaptı. Halife'ye dualar etti. Bundan sonra Sultanı kendine has bir heybetle yürüdü.

Onun hizasında kurulan bir rivayete göre altın, bir başka rivayete göre gümüşle kaplanmış görkemli bir tahta oturdu (64).

c- Seyyide'nin Sultana Karşı Takındığı Garib Tavrı :

Fakat, Halifenin kızı, izâh edilmesi zor bir tavır takındı. Bunu, ne o camiâda yetişmiş bir kızın edep ve terbiyesi, ne de Sultan ve Halifenin sosyal durumu ile izâh etmezdi mümkün değildir. Zira Gelin, Sultan odaya girince oturduğu yerden hiç kıpırdamadı, ayağa bile kalkmadı. Sultan da pek tabii olarak Onun duvağını açmamıştır. Seyyide'nin bu tutumunu, terbiye ve nezâket kuralları ile bağdaştırmanın imkânı yoktur.

Oysa düğün dışarda büyük bir coşku ve bütün heybeti ile devam ediyordu. Sultan bir müddet sonra dışarı çıktı. Ona kardeşinin kızı Hatice Arslan Hatun ile çok nefis ve kıymetli bir gerdanlık, büyük bir parça kırmızı yakut, hâlis altın işlemeli içi altın ve kıymetli taşlarla dolu hüsrâvânî tâbir edilen cam kâse, yine altın işlemeli ve çevresi inci dâneleri ile süslenmiş bir ferâce ve daha bir çok münâsip hediyeler gönderdi. Sultanın bütün himmeti Seyyide'yi sevindirmek ve Onun mutluluğu ile kendini daha da mutlu ve bahtiyâr kılmaktı (65).

Ertesi gün, Sultan yine Seyyide'nin odasına girdi. Yerlere kapandı. Ona yapılması gereken hizmetleri yaptı. Tam karşısına kurulmuş olan altın tahta oturdu. Yine Ona bir çok kıymetli hediyeler verdi. İnam ve ihsanlarda bulundu. Sultanın bu şekilde Seyyide'yi hediye yağmuruna tutması tam yedi gün devam etti. Ayrıca bu bir hafta süresince her gün mükellef ziyâfetler verdi. Çünkü Sultan senelerdir beklediği arzusuna nihâyet kavuşmuştu. Bu bakımdan Onun duyduğu memnûniyet, sevinç ve ferahlığın sonu yoktu (66).

63) Sibt, s. 99.

Ayrıca bkz. İbni Kesir, XII. s. 89. Abül-Farac, I. s. 315. Barthold, T.W. *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 146. Bu düğünde Türkler, bu günkü zeybek ve harmandalı oyunları gibi bir kalkarak bir oturma oyun oynuyorlardı. W. Barthold bu Türk oyunuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bu her halde Rusların Pliaska ve prisiatki adıyla bilinen raksın aynıdır. Ruslar bu oyunu herhalde Türklerden almış olmalıdırlar".

64) el-Bundari, s. 23. İbni Kesir, XII. s. 89. Sibt, s. 99. Bedru'd-Din el-Ayni, s. 172. Ahmed C. Paşa, Kısas, V. s. 131-132. Abu'l-Farac, I. s. 315.

65) el-Bundari, s. 23. İbni Kesir, XII. s. 89, Sibt, s. 99. Bedrud-Din el-Ayni, s. 172. Ahmet C. Paşa. a.g.e. V. s. 131-132.

66) İbni Kesir, XII. s. 89. el-Bundari, s. 99.

Sultanın bu sevinç ve coşkusu, çevresinê de yansımişti. O, cömertliğinin sonu olmayan bir Türk Sultanı idi. Onun lütuf ve keremi ile nehir misali coşup coşup taşıyordu. Değil Halife ve Geline; çevresindeki bir çok kimseleri, eşraf ve âyanı, askerî ve idârî erkânı âdetâ bir hediye yağmuruna tutmuştu.

d- Sultan'ın Çevresine Hediye Yağmuru :

Onun bu sonsuz ihsan ve yüce teveccühüne nail olanların başında Amîdü'l-Mülk geliyordu. Çünkü düğünle ilgili bir çok olaylar ve düğümlemeler Onun kendine has yaklaşım ve dirâyeti sayesinde halledilmişti. Halifenin bu izdivâc meselesine "Evet" demesi, şüphesiz Onun yerine göre Halifeye çok sert ve yerine göre de çok yumuşak, diğer bir ifade ile zaman, zemin ve gereken şartlara göre mâhir bir devlet adamı usta bir siyâsetçi olarak Halifeye karşı tavır alması ve müdafaa ettiği fikirlerden hiç bir şekilde tâviz vermemesi ile mümkün olmuştur.

Sultan pek tabî olarak bütün bunların farkında idi. Bu bakımdan O, vuslat gecesi-nin sabahında "*Dâru'ul-Memleke*" de bir merasim düzenlemiş, âyan ve eşrafın huzurunda Amîdü'd-Mülk'e, bu müstesnâ hizmeti ve kendisinin hüsn-ü teveccühünün bir tezâhürü olarak bir "*Hilât-ı Fâhire*" giydirmiştir. Ona, ayrıca eğeri altından yapılmış, süslü, gösterişli bir at hediye etti. Bütün bunlardan daha manalı olan, Ona, ustalıkla süslenmiş bir kılıç hediye etti. Ayrıca vezîrin devlete olan bu yüce hizmetlerinin makbuliyetinin bir ifadesi olarak yeni yeni şeref lâkabları tevcih etti (67). O çağlarda Sultanın teveccühünü simgeleyen böyle yüce hediye ve ünvanlara nâil olmak, yüksek rütbeli asker ve devlet erkânı için umulmaz bir mazhariyet ve gurur kaynağı idi.

Sultan diğer Türk aristokratlarını, askerî ve idârî erkânını da ihmâl etmedi. Onların her birine makam ve mevkilerine göre hediyeler verildi, hil'atlar giydirildi. Bu hil'at giydirilenler arasında Ebû Ali İbnü'l-Melik Ebî Kâlicâr, Hezresp, Ferâmûz b. Kâkeveyh, Sürhâb b. Bedr Mühelhel de vardı. Diğer taraftan Bağdad halkına verilen muazzam düğün ziyâfetleri günlerce devam etti (68).

Sultan ve Dâru'l-Memleke'deki bu coşku ve sevince nazaran Daru'l-Hilâfe'de durum nasıldı? Halife ve yakın çevresi kendilerini nasıl hissediyorlardı? Bu ve benzer sorulara ne yazık ki gönül ferahlatıcı bir cevap vermemiz mümkün değildir. Zira, "*Dînîn Direği*", "*Doğunun ve Batının Sultanı*" Türk Sultanı Tuğrul Bey ile kızını evlendiren Halife her nedense bu evlilikten hiç de memnun kalmamıştır. Hele kızının evinden gelin olarak çıkıp gitmesi ile Halife ve karısı derin üzüntülere boğulmuş ve nerede ise dünyanın başına yıkıldığını hissetmişlerdi. Hilâfet Sarayından gelin değil de sanki bir ölü çıkmıştı. Saray derin bir üzüntü ve keder içinde kalmıştı.

C- SULTAN'A MUTLULUK GETİRMEYEN EVLİLİK

a- Sultan ve Seyyide'nin Bağdad'dan Ayrılması :

Sultan bu şekilde dillere destan olan bir düğün yaptıktan sonra Bağdad'da fazla kalamamıştır. Onu huzursuz eden bir çok sosyal ve siyasi meseleler vardı. Bunların başında ise Sultanın Bağdad'a gelişinde hastalanması ve bundan daha kötüsü Onun öldüğüne dair haberlerin çıkması idi. Çünkü aslı esası olmayan bu şâyâlar, imparatorluk hududları içinde dalga dalga yayılmış, o kadar ki, Sultanın yerine kimin geçeceği bile tartışılır olmuştu.

Bu ve benzeri daha bir çok ciddi sebebler dolayısı ile Sultan'ın Bağdad'da daha fazla kalmasına imkân yoktu. Bu bakımdan Büyük Selçuklu Vezîri Amîdü'l-Mülk, bu du-

67) Sibt, s. 99.

68) Bu konularda geniş bilgi için bkz. Sibt, s. 99. İbni Kesir, XII, s. 89. el-Bundari, s. 23-24. *Abu'l-Farac Tarihi*, I, s. 315.

rumları izah etmek ve Sultan namına konuşmak için Hilâfet sarayına gelmiş, Sultan'ın Rey'e dönmek istediğini Seyyide ve Arslan Hatunu da beraberinde götürüleceğini söyleyerek Halifeden altı aylık bir izin verilmesini istemiştir (69). Bu bir bakıma Gelinin Rey'deki Selçuklu aristokrat aileleri ile tanıştırılması idi. Olayların akışından, düğünün gerçekleşmesinde çok önemli hizmetleri dokunan Arslan Hatununda özellikle amcası ile Rey'e gitmekte kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü O, Abbasi Halifesinin kendisine hoş davranmadığından dolayı şikâyet ediyordu. Halifenin kendisini ihmâl etmesi ve çoğu kere asık suratlı davranması onu çok üzüyordu. Bunun için Amcası ile birlikte bir süre için de olsa Rey'e gitmek ve biraz dinlenmek istiyordu.

Halife, Sultanın bu isteklerini duyunca küplere binmiş ve ilk şaşkınlıkla bütün bunları reddetmişti. Çünkü O, hem Seyyide, hem Sultanın Bağdad'ta ikâmet etmesine kararlı idi. Amidü'l-Mülk yine müessir şahsiyetini ortaya koymuş ve Sultanın isteklerini Halifeye bir bir kabul ettirmişti.

Sultan bütün bunlardan sonra sâde bir uğurlama ile Bağdad'tan ayrıldı. Halife çok kırgın, hatta kızgınlığa varan bir öfke içinde olduğu için uğurlamaya bile gelmedi. Sadece üç kadın geldi, bunlarda Seyyide'nin öz nedimeleri idi. Seyyide'nin bu şekilde Bağdad'tan ayrılması, Halife ve yakın çevresini gam ve kedere boğmuş sonsuz bir elem ve üzüntü içinde bırakmıştı (70).

b- Sultan'ın Reyde Vefat Etmesi :

Orduya hareket emri verildikten sonra Sultan ordusunun başında Bağdad'tan Cibâle doğru hareket etti (Mart, 1063). Ancak Sultan Seyyide ve Arslan Hatunu yani yakın haremını, beraberinde götürmek niyetinde değildi. Onların doğrudan Rey'e gitmesi daha uygun olacaktı. Nitekim öylede olmuş, yolda Sultanın yakın haremı için bir kâfile düzülmuş ve onlar süratle imparatorluğun başkenti Rey'e doğru hareket etmişlerdir. Yapılan planlamaya göre Sultan Cibâl ve havalisindeki askerî harekâtını tamamladıktan sonra Rey'e gelecek ve gerçek zifâf (halvet) Rey şehrinde olacaktı (71).

Buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalarımızdan, Sultanın işlerinin yolunda gittiği ve sıhhi durumunun her hâlükârda iyi olduğu zannedilmemelidir. Çünkü çağdaş kaynakların kaydettiğine göre Sultan daha Bağdad'ta bu düşün esnasında bile hasta idi. Sağlık ve selâmeti hususunda son derece üzüntüsü vardı, endişe içinde idi (72).

Fakat Sultan sağlığı hatta, hayatı pahasına olsa da ordusunun başında hareket edecek bu fesâd ocaklarını söndürmek diğer bir ifade ile cihat bayrağını elinde dimdik taşımak istiyordu. Çünkü yukarda da ifade edildiği gibi Sultanın daha önce vefat ettiği hakında şayialar ortalıkta dolaşmaya başlayınca, Onun yerine geçmek için yanıp tutuşan gizli emel, art niyet ve ihtiras sahibi bir çok kimse de ortaya çıkmış bulunuyordu. Bundan da öte, Altun Can Hatunun oğlu Enûşirevân başkaldırmıştı. Kutalmış ise tam manası ile, daha etkisiz bir hale getirilememişti. Dâvud'un oğlu Kâvurt ile Fazlaveyh eş-Şevâkâri arasında büyük olaylar oluyordu.

Sultan, bütün bu talihsiz gelişmelerle mücadele ederken sağlık ve sıhhatini tamamen kaybetmişti. Üstelik gönül ferahlığı ile zifâfa girecek, halvet olacak vakit bile bulamamıştı. O hastalığının çok ileri bir safhasına geldiğinde Kasrâyan'da bulunuyordu. Durumu daha da ağırlaşınca oradan Rey'e getirildi. Ne yazık ki, daha Rey'e geldiği gün

69) İbni Kesir, XII. s. 89. Sıbt, s. 99. el-Bundari, s. 24.

70) İbni Kesir, XII. s. 89 Abu'l-Farac, I. s. 315.

71) İbnü'l-Esir, X. s. 26.

72) Sıbt, s. 99.

İbni Kesir, XII. s. 89.

yani 8 Ramazan, 4 Eylül, 1063 tarihinde vefat etmiştir (73). Aksarâyi, Onun Rey şehri kapısı yakınlarında kurulan "*Saltanat Çadırında*" vefat ettiğini kaydetmektedir (74).

Sultanı ağır ağır yiyip tüketen bu hastalığın adı kaynaklarda henüz zikredilmemektedir. Ancak, er-hâvenda, "*Onun burun kanaması hastalığına tutulduğunu ve bunun hiçbir ilaçla kesilmediğini ve nihayet kuvvetten düşüp vefat ettiğini*" bildirmektedir (75). Bu arada değerli eşi, Ümmü Süleyman, ölen kardeşi Dâvud'un hanımı, derhal inisiyatifi ele almış; Onun cesedini gaslettirmiş, tecâiz ve tekfinini yaptırmıştır. Artık Sultanın naşı, defnedilmek üzere Amîdu'l-Mülk'ün gelmesi için beklemeye alınmıştı. Bu arada bu kötü haber Seyyide tarafından Bağdad'a ulaştırılmış ve Vezir, Fahu'd-Devle b. Cüheyr, Sultan'ın ölümü dolayısıyla yapılan taziyeleri kabul etmek üzere Bağdad'ta bir merâsim tertip etmiştir (76).

D- DÜĞÜNÜN TARİHİ MUHASEBESİ

a- Sultanın Seyyide İle İzdivacının Genel Yorumu :

Sultanın bu şekilde garip bir talihsizlik sonucu gerçek zifâfa girmeden önce vefat etmesinde şüphesiz işin başından beri bu meseleye soğuk bakan ve menfi tavırlar takınan, bitmez tükenmez ihtirasları ile sultanı oyalayıp duran Abbasi Halifesi el-Kâim Bi-emrillâh'ın büyük rolü olmuştur.

Bilindiği gibi Sultan, Halifenin kızı, Fatmatü'l-Betül ile evlenmek için ilk ciddi teşebbüsünü, büyük Türk anası Altun Can Hatun'un vefat etmesinden hemen sonra 452/1060 yılında yapmıştı. Sultanın, bir vokkan gibi kaynaklı duran Peygamber sevgisi, dolayısıyla Hz. Peygamber ailesine intisab etme hasreti, ve Altun Can Hatun'un son vasiyetini ifade etme gibi çok yüce ve ulvî bir gayenin dışında hiçbir şahsi dünyevi yönü olmayan bu güzel teşebbüsü gel gör ki Abbasi Halifesi'nin sudan sebeblerle oyalaması, işleri şu veya bu bahanelerle yokuşa sürmesi ve inatla bu olumsuz tavrını sürdürmesi sonucu, kısa zamanda bir netice vermemiştir. Bu arada beş yıl gibi insan ömrünün hiçte azımsanmayacak bir devresi şanlı bir serabın peşinde koşarcasına akıp gitmiş ve Sultanın söz konusu evliliği en sonunda hemde bin bir türlü meşakkatle mümkün olmuştur. Bir kere, Halifenin izdivac hususundaki bu anlamsız inadı ve ele avuca sığmayan kaypak davranışları yüzünden, Hilafetle Saltanat Hanedanı arasındaki sosyal ve siyasi ilişkiler nerede ise kopma derecesine gelmiştir. Bundan daha kötüsü zaman törpüsü Sultanın hayatını aşındırdığı gibi sıhhatini de yemiş tüketmiştir. Zira Sultan, bu uzun sürünceme devrinde, kendisini ölümün kucığına teslim edecek bir hastalığa yakalanmış ve bu fani dünyadan göçüp gitmiştir.

b- Tuğrul Beyi Tüketen Evlilik :

Evet, işin her safhasında, Sultanın bütün hayırhah ve alicenab davranışlarına rağmen, Halifenin ardı arkası kesilmeyen istekleri, hatta her başı sıkıştığında Bağdadı terke kalkışması ve bunu ikide bir, tehdit unsuru olarak kullanması, bitmek tükenmek bilmeyen ihtirasları, sadece Selçuklu İmparatorluğunun devlet hazinesini değil, Sultan Tuğrul Beyin ömrünü de yiyip bitirmiştir.

Ayrıca, Seyhun Nehrinden, Nil vadisine, Kafkas Dağları eteklerinden Arabistan'ın güney sahillerine kadar yayılmış olan çok geniş imparatorluk hudutları içinde emniyet ve asâyişin sağlanması, iç isyan ve ayaklanmaların bastırılması ayrı bir mesele idi. Bu

73) İbnü'l-Esir, X. s. 26. Ahmed C. Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, haz. M. İz, Ankara, 1989, V. s. 132. İbni Kesir, XII. s. 89. Sıbt, s. 102.

74) Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 110.

75) İbnü'l-Esir, X. s. 26. Sıbt, s. 103. *Müneccimbaşı*, II. s. 520.

76) er-Ravendi, I. s. 110. Müellif Sultanın burun kanamasının hiç bir ilaçla durdurulmadığını ve nihayet kuvvetten düşüp vefat ettiğini bildirmektedir.

bakımdan Sultan bir taraftan kendi açısından son derece önemli olan bu evlenme işini neticelendirmek için Halife ile uğraşırken, diğer taraftanda idaresi altında bulunan bu geniş ülkelerin siyasi, sosyal ve dini meseleleri ile cedelleşmek durumunda kalmış ve neticede koca şanlı bir ömrün son sayfaları da böylece kapanıp gitmiştir.

O kadar ki, Sultan, zaten Bağdad'tan Cibâle doğru çıktığı son emniyet ve asayiş seferinden sonra, ancak bir et ve kemik yığını halinde, son derece hasta bitkin bir halde, hemde altı ay sonra Rey'e dönebilmiş ve akabinde de vefat etmiştir. O kadar ki sonunda, ünü cihanı tutan Türk Sultanı, gaza ve cihad meydanlarında at koşturmaktan, Seyyide ile halvet olmaya ve bir kaç ay olsun birlikte yaşamaya bile vakit bulamamıştır.

Sadece beşeri yönü ile değil, siyasi yönü ilede büyük neticeler vererek, Abbasi hilâfeti ile Selçuklu Hanedanını bütünleştirme gibi çok yüce gayelere hizmet edecek bu güzel, hayırhah teşebbüsün böyle sudan bahanelerle yok yere dejenere edilmesi ve hiçte arzu edilmeyen bir son ile noktalanmasının sorumlusu şüphesiz Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrillah'ın tâ kendisidir.

Bu arada şunu da ilave edelim: el-Kâim'in değerli Selçuklu prensesi Hatice Arslan Hatun ile olan evliliğide hiç bir zaman iç açıcı olmamış Halife onu her zaman hor ve hakir görmüş, dolayısıyla bu değerli Türk Hatunu baba evine dönmek durumunda kalmıştır. Mâmâfih, her yaptığının farkında olmayan bu kararsız, zayıf iradeli, çocuk ruhlu, basiretsiz küçük işlerin adamı Abbasi Halifesi, el-Kâim Biemrillah, her iki milletin hayrına büyük şeyler vadeden böylesine güzel tarihi altın bir fırsatı kaçırmış ve Sultan Tuğrul'un taşıdığı yüksek emelleri hiç bir zaman idrak edememiştir.

c- Bazı İslâm Tarihçilerinin Menfi Görüşleri :

Şurası önemle kaydedilmelidirki; Sultanın Hilafet ve Saltanatı birbirine yakınlaştırmaya politikası ve iki büyük hanedan ailesinin birleşme ve bütünleşmesinde çok hayırlı bir adım olan böylesine güzel bir evliliğe karşı adetâ küplere binen ve bütün var gücü ile direnen sadece Halife ve onun Ermeni asıllı anası Katrun-Nedâ'da değildi. Halifenin yanında bazı devletin ileri gelenleri, hatta bir kısım çağdaş şöhretli tarihçilerde Sultanın bu evlenme teşebbüsüne karşı her nedense infial duymuşlardır. Özellikle bazı tarihçiler Sultanı bu evliliğinden dolayı yerden yere vurmak, Onun hayatı, şahsiyeti ile uzak ve yakından hiç bir ilgisi olmayan çok ağır suçlamalarla itham etmek için ne yazık ki adeta kör bir yarışa girişmişlerdir.

Sultanı bu şekilde hor gören ve Onu çok ağır bir dille tenkit edenlerin başında o devrin ünlü tarihçilerinden İbnü'l-Esir gelmektedir. Sultanın, Halifenin kızı ile evlenmek istemesi ve bunda ısrar etmesine bir mana veremeyen İbnü'l-Esir bunu takdir edeceği yerde, adetâ öfkeye varan bir infiâle kapılmakta ve isyân derecesine varan duygularını şu şekilde dile getirmektedir:

"Halifelere karşı böyle bir istekte bulunmaya şimdye kadar hiç bir kimse cüret edememiştir. Mesela, Şîî Büveyh oğulları, tahakküm ve zorbalıklarına, halifelerin temel inançlarına muhalif olmalarına rağmen bir halifenin kızını hiç bir zaman isteme cesâretinde bulunmamışlardır" (77). Ona göre Sultan, bu haliyle Şîî Büveyhî oğullarından daha kötü, daha cüretkâr bir adam olmaktadır. Milliyet taasubu ve Türkleri hor görmenin, bir insanı tarihçi bile olsa nerelere kadar götürdüğünü görüpte şaşmamak mümkün değildir.

d- İbnü'l-Esir'in Sultana Ağır Hücumu :

İbnü'l-Esir'in, Sultan hakkındaki bu menfi, garazkar ifadelerinin gerçek sebebini anlamak mümkün değildir. O, kitabının daha bir çok yerinde Selçuklular, dolayısıyla Türkler aleyhindeki bu kabil kötünemelerine devam etmektedir. O, ünü cihanı tutmuş

77) İbnü'l-Esir, X. s. 22.

bütün ömrünü nerede ise cihat ve gaza meydanlarında geçirmiş, o kadarki cihat etmekten zifâf etmeye bile fırsat ve vakit bulamamış, "bir saray yaptırdıncaya bir cami yaptırmazsam Allah'tan haya ederim" diyecek kadar iman yüceliğine ulaşmış (78) Pazartesi ve Perşembe günlerini ömrü boyunca oruç tutmakla geçirmiş, sünneti seniyyeye uymak için bir çok hükümdarların şamatalı kıyafetlerine rağmen sade, beyaz elbiseler giymiş, böylesine adil, böylesine dindar ve merhametli bir Türk Sultanı için bakınız ne demektir;

"Sultan inadına zalim, inadına insafsız, merhametten nasibi olmayan taş kalbli bir adamdı. Hele askerleri halkın mallarını zorla ellerinden alırlardı. Onların elleri gece gündüz halkın mallarına uzanmakta serbest idi (79). Bu değerli İslâm Tarihçisine yazık ki, zulümü ile cihadı doldurmuş ve yüz binlerce insanın nâhak yere boynunu vurdurmuş ve tarihlere "Zalim Haccâc" olarak geçmiş bir kimse olan "el-Haccâc b. Yusuf el-Şakâfî (-)'yi bile böyle ağır bir dille suçlamamıştır. İbnü'l-Esir'in, bu şekilde yerden yere vurduğu Türk Sultanı hakkında "Bakınız!" el-İsfahanî ne demektir:

"Sultan kerim, ve halim idi. Her türlü taat ve ibâdete mülazım ve cemaate müdâvim idi. Her Pazartesi ve Perşembe günleri beyaz elbiseler giyerdi. Hâl ve gidişatının güzelliği gül bahçesine benziyordu. İnsan öldürmeyi revâ görmez, kan dökmez, haram bir işe el sürmezdi. Son derece tahammüllü ve âdil idi" (80). İmâdü'd-Din'in bu çok değerli tesbitleri, bir çok şahsiyetli tarihçilerinde ortak görüşüdür, dersek bu her halde mübalâğa olarak kabul edilmemelidir.

e- Evlilik Hususunda Türk Sultanına Yapılan Büyük Haksızlık :

Gerçekte İbnü'l-Esir, Tuğrul Beyi küçük görmede, onun Halifenin kızı ile evlenmesini hoş karşılamamada hatta kızıp köpürmede pek de yalnız değildi. Ondan çok daha sonraki asırlarda yaşamış aynı zamanda müfessir es-Süyûtî'de (İran asıllı öl. 1505) Sultan Tuğrul Bey için bir papağan gibi aynı yakışsız, galiz ifadeleri kullanmakta, Sultanın Halifenin kızı ile evlenmesini bir türlü kabul edememektedir. O bu evliliğe karşı infial ve öfkelerini dile getirirken aynen şöyle demektir.

"Halife, biricik kızını Tuğrul Bey ile evlendirmeye mecbur oldu. Oysa O, bunu engellemek için elinden gelen her şeyi yaptı. Sıkıntı içinde kaldı, kendini bu sıkıntıdan kurtarmak için uğraştı durdu. Daha sonra istemeye istemeye bu işe razı oldu. Oysa Şii Büveyhî hükümdarları, Halifeye bu kadar işkence ve zorbalık yapmış olmalarına rağmen böyle bir şey yapmaya asla cesâret edememişlerdi. Şimdi heyhat artık ne diyelim. Asrımızın halifesi kalkacak ve ancak köle asıllı (!) Sultanlardan biri ile kızını evlendirecek (Bu akıl alır bir şey değildir.)" (81).

f- el-Mâverdi ve es-Süyûtî'nin İki Yüzlülüğü :

Gerçekte es-Süyûtî bu meselede çok daha ileri gitmektedir. Büyük müfessir, büyük alim olmasına rağmen kendi ilmî vekârını aşan seviyesiz görüşler beyan etmekte ve bir bakıma Sultana, lanetler yağdırmaktadır. Ünü cihanı tutmuş, bütün ömrünü Allah'a ibadet ve taatla geçirmiş, Sünneti itikâdın siyasi güç ve otoritesini yeniden ihyâ etmiş, halife ve hilâfet makamına hem dâhilde hem hâriçte arız olan tehlikeleri gidermiş, onu müslümanlar nazarında daha saygın bir hale getirmiş olan Tuğrul Bey'in Seyyide ile böyle ulvî bir gaye için yapmış olduğu evliliği çok büyük bir cürm, bir suç, bir günah gibi görmekte ve ona lanetler yağdırmaktadır.

78) Bedru'd-Dîn el-Ayni, s. 172.

79) İbnü'l-Esir, X. s. 28.

80) el-Bundari, s. 25. Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, I. s. 51. krş. Barthold, W. *Türkistan*, s. 381. Togan, Z.V. *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İst. 1981. s. 202. Turan, O. *Türk Cihan Hakimiyeti*, I. s. 202.

81) es-Suyûtî, s. 420.

es-Süyûti, Tuğrul Beyden, Allah'ın sonsuz rahmet ve mağfiretini dahi kıskanmakta ve açık açık :

".

Allah Onu (ebediyyen) affetmesin!" demektedir

(82).

Oysa; Türk Sultanının talihsizliği sadece bunlardan ibaret de değildir. Ona bu şekilde haksızlık edenlerin arasında "Akdağ-Kudât" yani devrin bir bakıma "Anayasa Mahkemesi Başkanı" büyük İslâm Hukukçusu el-Mâverdi (974-1058)'de bulunmaktadır. el-Mâverdi, Sultana karşı, kendi şerefi, makamı, mevki, ilmi şahsiyeti ile bağdaşmasına asla imkân olmayan samimiyezsiz bir davranış içine girmiştir. Şöyleki;

Halife el-Kâim Biemrillâh, bu zatı bir defasında Büveyhiler'in tasallutundan kurtulmak için Sultan nezdinde teşebbüslerde bulunmak üzere Selçukluların Başkenti Rey'e elçi olarak göndermişti. el-Mâverdi, Tuğrul Beyi ikna edecek ve herhâlû kârda Onun Bağdad'a gelmesini sağlayacaktı. Türk Sultanından büyük izzet ve ikrâm gören el-Mâverdi, Halifeye bir mektup yazmış ve bu mektubunda Arapların geleneksel zâfiyeti olan Türkleri hor ve hakir görme karakterinin en bariz bir zâfiyetini istemiş ve Sultanı olanca gücüyle tezyif, tahkir, iftira ve kötülümelerde bulunmaktan çekinmemiştir (83).

Mamafih, Tuğrul Beye, el-Mâverdi tarafından yapılan bu haksızlığın aynı, önmüzdeki sayfalarda çok daha ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulacağı gibi İran asıllı büyük alim Ebû Amr en-Nesvî tarafından kudretli Selçuklu Sultanı Melikşâh'ada yapılacak ve tarihin garip cilvelerinden biri bir kere daha tekerrür edecektir. Böylece Arap ve Fars entellektüel tabakanın müzmin hastalığı olan Türk'ü hor ve hakir görme illeti yine bir kere daha tarih önünde tescil edilmiş olacaktır.

Olayların Genel Değerlendirilmesi ve Sonuç :

Buraya kadar olan açıklamalarımızda belki de ilk defa olarak Tuğrul Bey'in Seyyide ile evlenmesi ve bununla ilgili olaylar üzerinde çok geniş bir şekilde durulmuş ve okuyuculara ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Böylece Selçuklu Sultanları ile Abbâsî Halifeleri arasındaki siyasi münâsebetlerin son derece renkli bõr yönü daha aydınlığa kavuşmuş bulunmaktadır.

Gerçekte Tuğrul Bey, bu evlilik teşebbüsü ve Seyyide ile hilâfet ülkelerinin mukadderatına hükmeden iki hânedan ailesi arasında birisi dinî, diğeri siyasi olmak üzere, herkesin imreneceği muazzam bir sevgi, dostluk ve akrabalık köprüsü kurmak istiyordu. Arslan Hatun, Selçukluların bir emaneti olarak Hilâfet saraylarında, Seyyide Fatıma ise, Halife ailesinin bir emaneti olarak Selçuklu saraylarında bulunacak ve iki hânedan ailesi sadece din kardeşi olarak değil sıhriyet bağları ile de birleşecek bütünleşecek ve daha güçlü bir varlık haline gelecekti. Böylece Tuğrul Bey'le yeni yeni tesis etmeye başlayan Selçuklu hakimiyeti fiili ve dini sahada da kendini kabul ettirmiş olacak, hilâfet ve saltanat çok daha güzel bir uyum içinde yaşayacaktı.

82) es-Süyûti, s. 420.

83) İbnü'l-Esir, X. s. 28. el-Bundâri, s. 25. *Abu'l-Farac Tarihi*, s. 299. Ne gariptir ki, el-Mâverdi'nin bu yalan yanlış kötülümelerle dolu mektubu, her nasılsa Halifeye ulaşmadan önce Türk Sultanının eline geçmiştir. Türk Sultanı, mektubu dikkatle okumuş ve senelerce özel misafir ettiği ve ihsanlarda bulunduğu el-Mâverdi'nin kendisi hakkında, Halifeye yazdığı bu seviyesiz suçlamalara vâkıf olmuştur. Fakat el-Mâverdi çok geçmeden bunun farkına varmış ve şaşırıp kalmıştı. Peki bundan sonra ne mi olmuştu? Sultan eskisinden çok daha fazla el-Mâverdiye hürmet ve tazimde bulunmuş ve kendisine yaptığı bu ikiyezlilikü hiç bir zaman ona hissettirmemiştir. İşte Türk'ün Orhun Abidelerine varıncaya kadar granid kaya parçalarına sanki altın harflerle yazılmış olan ilme saygı ve ulemaya hürmet duygusunun gereği bu idi. Tuğrul Bey kendi şahsında Türk'ün bu mümtaz karakterini sergilemiş ve tarihte çok az kimselere nasip olacak bir insanlık örneği bırakmıştır.

Ancak şunu hemen itiraf edelimki; Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrillah, bu büyük hedef ve oluşumları anlayacak çapta ve kapasitede bir adam değildi. Sultan Tuğrul'un akıl ve martığının ulaştığı büyük ideal ve hedeflere onun hayal gücünün dahi ulaşmasına imkân yoktu. Bu kabil hânedan evliliklerinin İslâm ve Hilâfet ülkeleri, hele hele İslâmiyetin siyasi gücünü elinde tutan yakın kılıncı Selçuklu Türk Hanedanı için ne kadar büyük bir mana ve önem taşıdığını ne takdir ve nede kabul etmişti.

Bu bakımdan O, ne Tuğrul Bey ve Selçuklu hanedanının kendisine bir vedası olan çok değerli Selçuklu prensesi Hatice Arslan Hatun'un kıymetini bilmiş ve ne de Seyyide'nin, Tuğrul Bey ile mutlu bir şekilde evlenmelerini istemiştir. Arslan Hatunu ihmâl ettiği gibi bu evliliği engellemek için bütün imkân ve var gücü ile onların karşısına dikilmiş ve bunada, hele hele Tuğrul Bey'in vefatı ile kaderin garip bir cilvesi, muvaffakta olmuştur. Zira Sultanın, Seyyide ile ilk defa evlenmek üzere teşebbüse geçmesinden zifâf edene kadar aradan nerede ise beş sene geçmiştir. Sultanın deryalar kadar hüsnüniyet ve sabrı, Halifenin inadına huysuzluğu yüzünden bu düğün hilâfet tarihinin en zor ve en zahmetli düğün ve evliliklerinden biri olmuştur. Evet Onun bu izahı güç garip, tutum ve davranışları ile seneler bir serap gibi birbiri arkasından akıp gitmiş ve iki hânedân ailesi arasındaki bu sevgi köprüsü bir türlü kurulamamıştır.

Buraya kadar olan sayfalarda, Sultan'ın ölümü ve buna bağlı olayların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu arada üzerinde durulması gerçekten de önemli bir konu vardı. O da Seyyide'nin Selçuklu saraylarındaki durumu ve ölümüne kadar olan hayatıdır. Bundan sonraki sayfalarda bu konu üzerinde durulacak ve olayların Türk Tarihi bakımından genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

E- TUĞRUL BEYDEN SONRA SEYYİDE'NİN DURUMU

a- Sultan'ın Ölümünden Sonraki Yeni Durum :

Gerçekte, bir çeyrek asırdan fazla bir süre hilâfet ülkeleri ve Selçuklu Hânedânının mukadderatına hâkim olan Tuğrul Bey'in vefatı ile, Hilâfet ülkelerinde yeni bir siyasi iktidar ve otorite boşluğu doğmuş ve bu büyük boşluğun kimin tarafından doldurulacağı hususunda, gerçekten de bir bocalama devri başlamıştır. Saray ve devlet erkânının içine düşmüş olduğu bu bocalama devrinde ise, Halife el-Kâim Biemrillah'ın değerli kızı Seyyide pek tabii olarak kendi haline bırakılmış ve onunla pek fazla kimse meşgul olmamıştır.

Sultan Tuğrul Bey'in vefatından sonra Selçuklu tahtına yine onun yeğeni ve cihan-gir ruhlu bir Türk, *Alp Arslan* hükümdâr olmuştur. Onun Selçuklu tahtına giden yoldaki çetin ve kanlı mücadeleleri bir yana, Seyyide; Selçuklu Saraylarının bu kıymetli misâfiri, Alp Arslan'ın, Saltanatının daha ilk yıllarından itibaren Selçuklu devlet erkânını birinci dereceden meşgul eden bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

b- Seyyide'nin Bağdad'a Gönderilmesi :

Gerçekte Seyyide'nin, Tuğrul Bey'in vefatından hemen sonra Bağdad'a dönmenin yollarını aramaya başladığı görülmektedir. Onun bu yoldaki ısrara varan arzularına güçlü vezir Amîdü'l-Mülk pek fazla bir değer vermemiş ve olayların gelişimini beklemiştir. Üstelik onun durumunu fazlasıyla aşan iktidar azizlerine de el koymuştur.

Alp Arslan, Selçuklu tahtına oturduktan sonra, diğer icraatları yanı sıra, idari kademelerde de bazı değişiklikler yapmış ve bu cümleden olmak üzere Amîdü'l-Mülk'ü azlederek, Onun yerine çok büyük bir isâbetle, büyük devlet adamı Nizâmü'l-Mülk'ü vezir olarak tayin etmiştir (1063) (84).

84) Köymen, M.A. I. s. 19. İbni Nedim, *Buğye*, nşr. A. Sevim, s. 19. Nizamü'l-Mülk, *Siyasetnâme*, nşr. M.A. Köymen, Ankara 1990. (önsöz) s. X. Kafesoğlu, I. Nizamü'l-Mülk, İA. IX. s. 330. İkbâl, A. *Vizarat den Ahd-i Selâtin-i Buzurg-i Selçukî*, Tahran, 1338. s. 47.

İşte Seyyide, Nizâmü'l-Mülk'ün yeni yetkilerle vezâret makamına getirilmesi ve Selçuklu Devletinin, doğudan-batıya, rakıbsız ikinci büyük adamı olmasından sonra, tekrar bir mektup daha yazmış ve Bağdad'a gitmek üzere kendisine izin verilmesini istemiştir (85). Onun bu isteği gerek vezir, gerekse büyük Sultan tarafından sempati ile karşılanmış ve yolculuk için gerekli hazırlıkların yapılması uygun görülmüştür. Genç Sultan Onu, Halife ile olan yeni ilişkilerinde bir pazarlık konusu yapmak niyetinde değildi.

Alp Arslan ve çevresinin, Seyyide'ye karşı her vesile ile gösterdikleri bunca alıcnap davranış ve tutumlarına rağmen M.A. Köymen, Onun Selçuklu Devlet erkânı, aristokrat tabakaya küskün olduğunu söylemekte ve buna sebepte Seyyide'nin kendisine verilen 50.000 dinâr mihiri müecceli kabul etmemesini göstermektedir (86). Gerçekte Seyyide, Reyden Bağdad'a doğru hareket edipte Sava'ya geldiğinde kendisine nafaka için 50.000 dinar altın para verilmişti. O, bu miktarı az bularak kabul etmekten çekinmiş fakat kendisine bunun yakışksız bir şey olduğu izah edilince ister istemez bu meblağı kabul etmek durumunda kalmıştı (87).

Mamafih Sultan (15 Muharrem 456/1160) da yapılan muhteşem saltanat merasiminden hemen sonra, Seyyide'nin Bağdad'a gönderilmesi için hazırlıkların tamamlanması ve kâfilenin fazla bir vakit kaybetmeden yola çıkarılmasını emretmiştir. Çünkü kâfilenin bir an önce hareket etmesi ve Bağdad'a ulaşmasında Sultanın kendi şahsı içinde sayılamayacak kadar büyük faydalar vardı. İbnü'l-Esir, Sultanın güyâ, vezir Amidü'l-Mülkü, Seyyide'yi zorla, yani Halifenin rızası olmadan Reye naklettiği için vezirlikten azlettiğini ve Onu bu yüzden hapsedtiğini söylediğini bildirmektedir (88). Eğer bu doğru ise Sultanın bu sözü hem Seyyide, hemde Halife'nin gönlünü hoş etmek için sarfetmiş olması akla daha uygun gelmektedir. Zira, bunca olup-bitenlerden sonra Amidü'l-Mülk'ün yerinde kalması eski şan, şöret ve müessiriyetini devam ettirmesi zaten mümkün değildi. Yine bu cümleden olarak Seyyide'nin Bağdad'a dönmesi yolundaki tehir'in Amidü'l-Mülkten kaynaklandığı bildirilmiştir ki bunun doğruluğunda asla şüphe edilmemelidir.

d- Seyyide Baba Evinde :

Bütün bu yol hazırlıkları tamamlandıktan sonra Seyyide şahsi hizmetçileri ile beraber, bir çok âyân, eşraf hatta devlet erkânından oluşan büyük bir kâfile ile hareket etmiştir (20 Muharrem 456). Kâfilede ayrıca *Aytekın es-Süleymani*, Kadı Ebû Sehl M.b. Hibetullah, ve Ebû Ömer b. Abdullah gibi özel misyon için görevlendirilmiş şöhretli kimselerde bulunmakta idi. Aytekın es-Süleymani, Bağdad Şihneliği, yani emniyet ve asâyiş komutanı olarak gidiyordu (89). Hibetullah ise Hilâfet çevrelerinde, Sulatan namına özel temaslarda bulunacak ve onun adının bundan böyle Cuma ve Bayram namazı hutbelerinden sonra okutulmasını sağlayacaktı. Fakat, Ebû Sehl yolda çiçek hastalığına yakalanarak vefat etmiştir. Sultan daha sonra, amcasının uzun süre hizmetinde bulunmuş Reisü'l-Irakayn Ebû Ahmed en-Nihâvendiyi hilafet çevrelerini çok yakından tanıyan bir kimse olması hasebiyle Bağdad'a gitmesini emretmiş ve ayrıca ona hutbenin kendi adına okunması isteği ile hem halife hemde baş vezire takdim edilmek üzere ikide mektub vermiştir (90).

Seyyide, dolayısıyla Sultanın büyük kâfilesini Bağdad'a normal bir yürüyüşle ancak iki ayda gelebilmişlerdir. Kâfile Bağdad'a yaklaşıklarında akşam olmuştu. Onlar yarım

85) Sibt, s. 112.

86) Köymen, M.A. a.g.e. I. s. 19.

87) Sibt, s. 112.

88) İbnü'l-Esir, X. s. 35.

89) İbnü'l-Esir, X. s. 35.

90) İbnü'l-Esir, X. s. 35. İbnü'l-Cevzi, VIII. s. 234-235.

fersah (3 km) bir mesâfede bulunan Ravûdî'ye inmişlerdir. Esâsen, Seyyide'nin anası Katru'n-Nedâ hanım, nedimleri, hizmetçi ve şahsi ihtiyaçların temin etmek (meselâ alış veriş) üzere görevlendirilmiş başkadın el-Kahramânesi, hâlifenin yakın çevresinden oluşan daha bir çok kimse hep Seyyide'yi karşılamak üzere, çoktandır buraya gelmiş bulunuyorlardı. İşte Seyyide'ye çok sevdiği ve özlediği babası, anası, nedimleri, hizmetçi ve yakın çevresi ile burada buluşmuş, kucaklaşmış ve tekrar kendi öz yurduna, baba ocağına dönme mutluluğunu duymuştu. Seyyide ve yakınları buradan hareketle, Bağdad'a gelmişler ve gecenin ilerleyen saatlerinde "Dâru'l-Hilâfe"ye ancak ulaşabilmişlerdir.

d- Seyyide'nin Ölümü :

Mâmafih, Alp Arslan'ın büyük ölçüde yardımcıları ile tekrar baba evine dönen Seyyide'nin bundan sonraki hayatı hakkında pek fazla bir bilgimiz yoktur. Zaten, hilâfet ailesinin fertleri içe dönük, kapalı bir hayat yaşadıkları için, onların günlük hayatları ile ilgili bilgiler yeterli olarak tarihçilere intikal etmemiştir. Bu Seyyide içinde böyle olmuş ve onun baba evinde ve sarayın dört duvarı arasında geçen yılları hakkında pek fazla bir bilgi verilmemiştir. Zira O, kendi babasının hilâfetinden sonra el-Muktedî (1075-1094) ve el-Mustazhir (1094-1118) devrini de görmüş, bir çok sıkıntılı ve mihnetli günler yaşamıştır.

Ancak el-Mustazhirle münâsebetlerinin pekte iyi olduğunu söylememiz mümkün değildir. Çünkü el-Mustazhir, Onu hayatının sonlarına doğru evinde göz altında yaşama, bir nevi hapis hayatı sürdürmeye mecbur etmiştir. Buna sebep de Onun el-Mustazhir'in hilâfetten düşürülmesi için bir kısım komplolara giriştiği yolunda ki haberlerin ortaya çıkması idi. O belkide böyle streslerle dolu bir yaşantı sonucu hicrî 496/1102 yılında, muhtemelen altmış küsur yaşında vefat etmiştir. O da diğer hilâfet ailesinin fertleri gibi Bağdad'ta er-Russafe mezarlığına defnedilmiştir (91). İbnü'l-Esir, Onun; *dinine düşkün, hayır, hasenat sahibi, düşkünlere yardım etmeyi seven salih bir kadın* olduğunu kaydetmektedir (92).

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi el-Kâim Biemrillah ve hilâfet saraylarının seçkin prensesi Seyyide Fâtıma ve Onun Tuğrul Beyle olan mutsuz evliliklerinin tarih objektifinde ki muhâkemesi burada sona ermektedir. Tuğrul Bey'in vefatından sonra Onun yerine, cihangir ruhlu yeni bir Türk, *Sultan Alp Arslan* geçmiştir. Alp Arslan'ın tahta geçmesiyle hilâfet saraylarında Türk Hâatunları için yeni ve çok renkli bir devir daha başlamıştır.

Halife Sultan ilişkileri olumlu ve olumsuz yönleri ile, Sultan Alp Arslan ve ondan sonra gelen Selçuklu Sultanları devrinde de bütün aktivitesi ile devam etmiştir. Bu ilişkiler, özellikle Sultan Melikşah döneminde yeni yeni boyutlar kazanacak ve Bağdad'ı terketmesi için Tuğrul Bey tarafından el-Kâim Biemrillah'a verilmesi gereken ultiमतom, gel gör ki kudretli Türk Sultani Melikşah tarafından el-Muktedi Billâh'a verilecektir. Bundan sonraki bir araştırmamızda işte Türk tarihinin gerçekten de bu ilginç sayfaları üzerinde durulacak ve okuyuculara geniş bilgiler verilecektir.

91) İbni Kesir, XII, s. 163.

92) İbnü'l-Cevzi, IX, s. 137. İbnü'l-Esir, X, s. 366. İbni Kesir, XII, s. 163.